

K E T H E L Y

ÉS

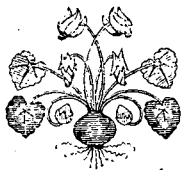
KÖRNYÉKÉNEK NÉPRAJZA.

IRTA

DR. BÉKEFY REMIG,

CZISZTERCZI RENDŰ ÁLDOZÁR ÉS FÖGIMNÁZIUMI

RENDES TANÁR.

*Tek. Dr. Márki Lándor fögimn. tanár Urnak,
tisztelete jeléül, a*

Szerző.

BUDAPEST, 1884.

HORNÝÁNSZKY VIKTOR SAJTÓJA.

A M. T. AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.

20554

NAGYSÁGOS ÉS FŐTISZTELENDŐ

SUPKA JEROMOS ANTAL

URNAK,

ZIRCZI, PILISI, PÁSZTÓI ÉS SZENTGOTTHÁRDI.

A P Á T N A K,

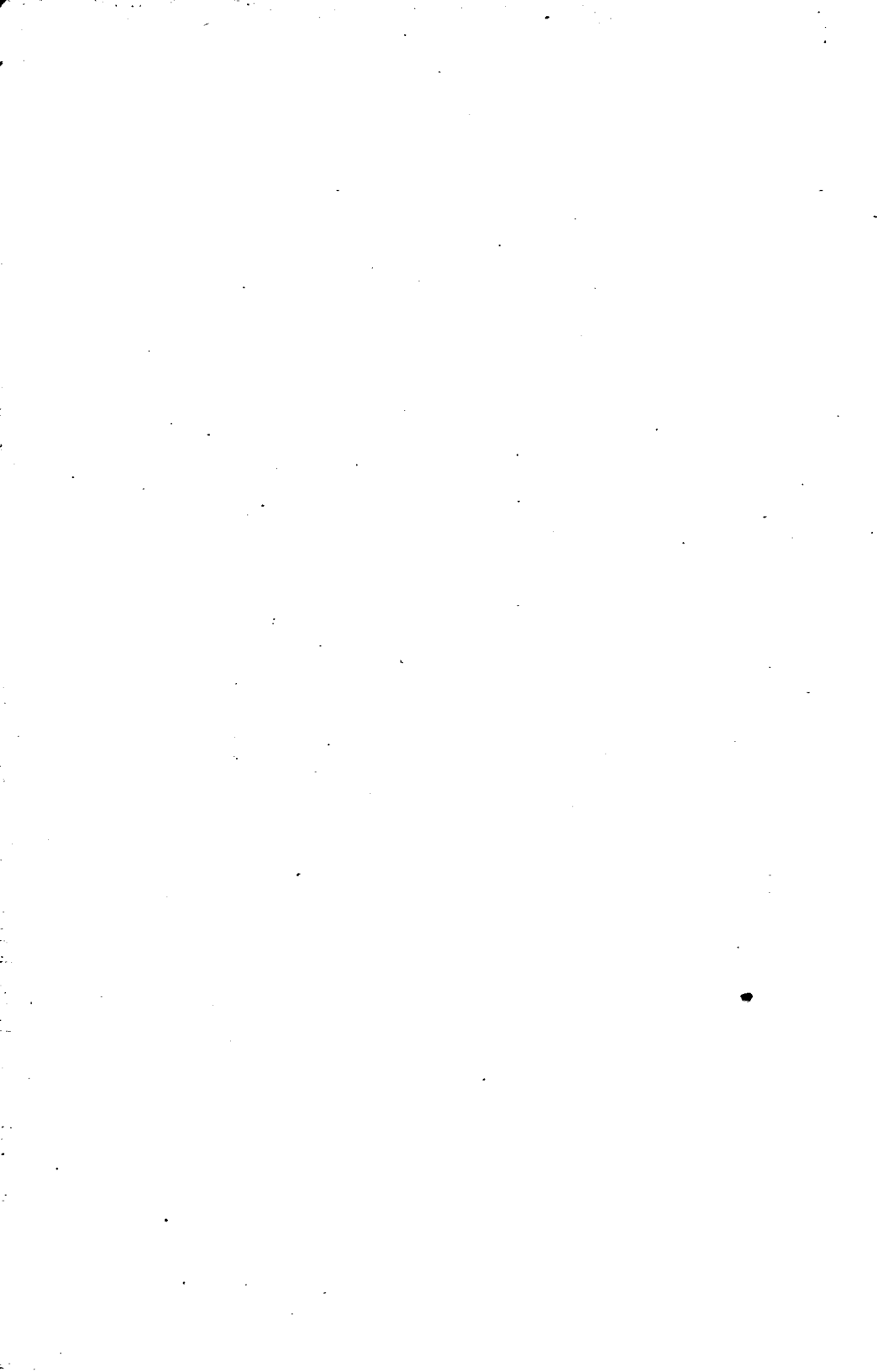
A CZISZTERCZI REND OSZTRÁK-MAGYAR TARTOMÁNYA KORMÁNY-TANÁCSOSÁNAK,

A VESZPRÉMI PÜSPÖKI SZENTSZÉK ÜLNÖKÉNEK, S KETHELY ÉS KÖRNYÉKE

NAGYLELKÜ KEGYURÁNAK

FIJI HÓDOLATA JELÉÜL.

A SZERZŐ.

Kethely és környékének néprajza.

Pár év, s Magyarország ezred-éves fennállását ünnepli. Nagyszerű és magasztos, megható és tanulságos esemény leszen ez hazánk történetében; mert ez alkalommal egész határozottságában fölmerül a kérdés: mi oka annak, hogy a magyar nemzet jelenlegi hazájában egy ezred-évet megért?

Ha egy koros ember életének messzire huzódó gyökér-szárait megismerni akarjuk, csak kétféle talajban kereshetjük azokat. Az illető ugyanis vagy már származásánál fogva ép, egészséges s a hosszú élet csiráit magában rejtő szervezetet örökölt; vagy mérsékelt, óvatos, testi és szellemi erő-megfeszítéssel nem járó életmód által sokszorozta meg napjait. Így lévén a dolog egyesekkel, ugyanezt kell tartanunk a nemzetekről is. Már pedig, ha hazánk ezred-éves történetének lapjait megfontolva olvassuk, a honfoglalás óriási műveletei, a hon-alapításnak és szervezésnek kezdet nehézségével járó tényei, a honfentartásnak tett-erőt s áldozat-készséget igénylő küzdelmei, és a nyugati civilizációtól keletről több ízben fenyegető vészes fellegek villámain ellensúlyozó hazafias lelkesedésnek egész Európát bámulatra keltő vállalatai számtalan példában tárulnak elénk.

Ha tehát a fölvetett kérdésre felelni akarunk, nemzetünk testi s szellemi szervezetét kell a bonezoló asztalra fektetnünk s mind-

egyik, még legcsekélyebb részét is vizsgálódásunk tükre elé állítanunk. Ha valamikor, úgy bizonyára a jelen pillanatban, midőn egyrészről a hős lelkű s vitéz elődök által alapított és a honszerelem melegével ápolt haza gyermekei, dicső emléktű apáiknak a hála nemes adójával áldozni s utódaiknak követendő példát adni akarván, ezredéves ünnepre készülnek; s midőn másrészről — Bánó József szavaival élve — a magyar fajnak, mint élő organizmusznak története s fiziologiája még nincs megírva, helyén van, sőt szükséges nemzetünk egyediségével foglalkozni, testi s szellemi tulajdonságait vizsgálni, sajátosságait ellesni, magános és nyilvános, családi és társadalmi életet tanulmányozni, s így a nemzeti jellem teljesen kidomborodó képét megalkotni.

Ily felfogás szülte gondolat vezérelt, midőn hazánk magyar ajku lakóinak bár csekély számu, de nemzeti szempontból tekintve fontossággal bíró részét, Kethelyt és környékét, néprajzilag ismertetni elhatároztam.

*

Lakó-hely.

Hazánknak minden oldalról természetes határai vannak, csak a Dunán-túl nyugati része nem bír teljesen határozott választó-fallal; mert az Alpok végső nyúlványai Stájerország keleti részében nem enyésznek el, hanem áthuzódnak hazánk területére is. E földrajzi helyzet nem lényegtelen, s éppen ezért figyelemre méltó; mert mindenkor megtevé hatását nemzetünk életében. Ebből magyarázhatjuk meg, hogy hazánk e részében ugyanazon nyelvű népekre találunk, mint a szomszédos Stájerországban. Tudjuk ugyanis, hogy a magyar a sík területeket, mint életmódjának legmegfelelőbbeket, foglalá el; s így a Dunán-túl alpesi jellegű hegyes vidékeit már nem keresé föl, hanem vagy a már itt lakott népek birtokában hagyta, vagy tárt kaput nyitott a szomszédos népek bevándorlásának.

Így történt, hogy a magyarságnak nyugati irányban haladó hullámai a Rába és Lapincs egyesülése által képezett félsziget-szerű területen törtek meg; szóval, hogy a magyar faj a Rába völgyében, a Rába és Lapincs egyesüléséig, telepedett le.

A Stájer-országból jövő Rába folyását Lapincesal való egyesüléséig követvén, Szent-Gotthárdhoz érkezünk. E hely igen nevezetes csomó-pontot képez minden tekintetben; három nyelvű népség érintkezik egymással; úgymint magyar, német és vend. — A magyarok a Rábától délre, s Szent-Gotthárdtól keletre s délkeletre; a németek a Rába és Lapincs közt, s ezek egyesülésétől keletre menve a Rábától éjszakra; a vendek a Lapincesal még nem egyesült Rábától délre, és a magyarok által birtokolt területektől nyugatra laknak.

Szent-Gotthárdról, keleti irányban kiindulva, legelőször Kethely községhez érkezünk. E hely s környékének néprajza képezvén dolgozatom tárgyát, kérdés első sorban, hol? s miféle határok közt terülnek el?

Kethelyt környékével együtt magyarok lakják,¹ lakóhelyök fekvésére nézve tehát, a fentebbiek nyomán, általánosságban tisztában lehetünk, de lássuk a dolgot kissé részletezve. Kethely környékével együtt, melyhez Kisfalud, Háromház, Magyarlak, Talapatka, Farkasfa és Zsidó községek számítódnak, az egy Farkasfa kivételével, mely már az úgynevezett Hegyházhoz tartozik, a Rába völgyében fekszik. E földterületet északról határolja a lassú folyással és sok kanyarulattal keleti irányban haladó Rába; nyugatról és délnyugatról a Tótság, melytől a Zsidó patak választja el; délről az Őrség; keletről a Rába mellékén fekvő Csörötnek, és a délebbre elterülő Huszáz.

Politikai viszonyok.

Kethely és környéke közös multtal bír; de legrégibb történetük bizonytalan, mert hogy mikor és mily körülmények közt jöttek létre e községek, okiratok hiányában nem tudhatjuk. Annyi bizonyos, hogy a III. Béla király által 1183-ban alapított szent-gotthárdi apátságnak jobbágyi viszonyban volt 28 községe közt, mind a hét helyet foglal. Ennélfogva tehát történetük összeolvad a szent-gott-

¹ Csak a Zsidóhoz tartozó Zsidó-hegyen laknak német-ajkuak; ezek azonban újabb időben telepedtek ide.

hárdi apátságával; s ha a bizonytalanság homályát, melybe multjok burkolva van, eloszlatni akarjuk, ezen apátságra vonatkozó okiratokból itt-ott előtörő fénysugarakat kell felfognunk.

Lovagias királyunk, Nagy Lajos, 1347-ik évben kiadott okiratában elrendeli, hogy a szent-gotthárdi kolostor és apát konventjével együtt, *nem különben birtokaiik és jobbággyaik, bárhol legyenek, továbbá a hozzájuk tartozók a királynak, mint igazi kegyurnak ótalma alatt állanak; s jobbággyaik semmiféle bíró elé nem idézhetők, kivéve az országbíró s azt, kit maga a király bíz meg a bírói tiszttel.* Akarom és parancsolom — így szól tovább a nemeslelkű király az ország minden rendű és rangú tagjához — hogy az előbb említett s pártfogásom alatt álló kolostort, apátot, konventet, *birtokokat, jobbággyokat, népeket s ezek birtokaihoz tartozókat és tartozandókat terhelni, zaklatni, megtámadni, vagy bármí módon megzavarni ne merészeljétek; s ezek jobbággyai fölött bármely ügyben ítélni, őket bevádolni, vagy törvényszéketek elé idézni meg ne kíséreljétek. De ha az említett kolostor és apát jobbággyai ellen valakinek panasza volna, az apát előtt törvényes uton adassék elő, ki minden vádaskodás alkalmával az igazság szerint intézkedjék. Ha pedig az apát, a jobbággyokat terhelő elégtétel megszabásában, nem járna el helyesen, akkor az ilyen vétkes jobbággyok a jogi eljárás módja szerint az országbíró, vagy a király által megbízott bíró elé idézhetők.*¹

Mínthogy a szent-gotthárdi apátság valamennyi jobbággya élvezte mindazon jogokat és kiváltságokat s viselte mindazon kötelezettségeket és terheket, melyeket az alapító s a későbbi adományozó fejedelmek rendeletei értelmében a szent-gotthárdi apát engedett, illetőleg megszabott, következőleg a főntebbi kedvezményeket Kethely és környékének lakói is élvezték.

A humanus királynak e józan intézkedése azon következtetésre vezet, hogy az erőszakosság és jogtalan támadás ellen védőbástyákkal ily gondosan körülvett személyek és tárgyak, ha előzetesen

¹ Heimh: Notitia Historica de ortu et progressu Abbatiae S. O. Cist. B. M. V. ad. S. Gotthardum dietae 1764. Parte I. cap. 3. p. 46.

tényleg nem bántalmaztattak is, a személyi és vagyoni biztosság megsemmisülését eredményező féktelen szenvedély kitörésétől nem messze állhattak. Bizonyítja ezt a szent-gotthárdi apátság birtokainak, s a rajtok élő jobbágyoknak nem sokára bekövetkezett szerencsétlen sorsuk. Széchy János ugyanis Zsigmond királytól, maga, fiverei és mindenrendű és rangú utódai részére, a szent-gotthárdi apátság és összes birtokai fölött, védő-jogot kért azon okból, hogy a több oldalról fenyegetett birtokokat a hadviselés vezetésével s a kormányzat kezelésével elfoglalt király helyett megvédje. 1391-ben megnyerte e jogot s élt is vele, a mint a körülmények követelték; de az első Széchyek kötelesség-érzetét a zsákmány után vágyó szűkkeblű utódok kapzsisága váltá föl; s így történt, hogy a védőkől csakhamar támadók lettek, s Szent-Gotthárd összes javaival és jobbágyaival a Széchyek igaztalan birtokába jutott. 200 éven fölül garázdálkodtak a Széchyek az apátság birtokain; nyomasztó volt e helyzet, melyet a török kegyetlen pusztításai még elviselhetetlenebbé tettek; mindenki szabadulni akart tőle, és nem sikerült; mignem Széchenyi György, kalocsai érsek, az apátsági birtokok lakóinak öröm-poharát 1675-ben kiüríté, véget-vetvén a Széchyek jogtalan birtoklásának.

Uj időszak hajnala hasadt meg ekkor az apátsági jobbágyok egén; a nyugalom és rend ismét visszatért; a béke és jólét áldásait mindnyájan élvezték; a bizonytalanság nyúga lehullott, s helyét az otthoniasság kelleme váltotta fel. Kethely s'környéke is szabadítóra talált tehát az áldozatra-kész és nagylelkű főpapban, Széchenyi Györgyben, s a sáskapusztításhoz hasonló Széchy-uralmat rövid két évtized alatt kiheverte.

A szent-gotthárdi apátság 1734-ben visszaadatván a cisztercezi rendnek, a jobbágyok s urok közt egykor élt, de az erőszak vasmarka által három századon át megszakítva tartott, atya s fiu közti viszony, mely már a nagynevű Széchenyi György alatt visszatért, még csak nyert bensőségében, s a szeretet és humanisztikus bánásmód egy-, a ragaszkodás és hűség másrésről érlelték a közösen élvezett boldogság nemes gyümölcseit; mignem a legujabb időben a középkori hűbéri viszonyok romba-dőlésével, uj, az előbbitől tel-

jesen elütő s jelenleg is fennálló helyzet jött létre. Kethely jelenleg, a „környéke“ alatt értett hat községgel együtt, Vas-megye szent-gotthárdi járásába, és pedig, Magyarlak kivételével, mely a rábaszent-mihályi körjegyzőséghez tartozik, a szent-gotthárdi körjegyzőségbe van kebelezve.

Egyházi viszonyok.

A szent-gotthárdi apátság jobbágysai, kiknek vallását illetőleg, a „*cujus regio, illius religio*“ elvét szem előtt tartván, első pillanatra tájékozódva lehetünk, a XVII. században négy egyház-községhez tartoztak, n. m. Kethely (Markl), Gyarmath (Ruprecht), Nagyfalva (Mogersdorf), s Gyanafalva (Jennersdorf). Ezek között a legrégebbi időkben úgy, mint a személyi s vagyoni biztosság napjának fölvirradása után, Kethely, anya-egyházközség, játszott a elsőrendű szerepet.

Hogy nevezték e községet eredetileg, teljes biztossággal nem lévén megállapítható, véleményem kétfelé ágazik; ugyanis vagy Kedd-hely, vagy Kéthely vehető föl eredeti elnevezésnek. Az előbbi mellett szól az, hogy az egymásután következő két lágy mássalhangzót, a két „d“-t, a kiejtésben könnyen fölcserélhették a „d“-nek megfelelő „t“ kemény mássalhangzóval; s hogy 1734-ben már Kett-helynek, sőt 1778-ban Kedt-helynek is irták.¹

Két-hely jogosultságát a történeti viszonyok s Kethelynek német, Markl, elnevezése támogatják. Egyházi dolgokban ugyanis a megfelelő forumot otthon találták, míg világi ügyeik elintézése a hűbérúr székhelyén, Szent-Gotthárdon, történt; s így valósággal „*két-helyieknek*“ vallhatták magukat, mint olyanok, kiknek egyik hatósága itt, másika amott székelt. *Fürs. d. Kethelyer.*

A német „*Markl*“ elnevezés, mely a „*Marktl*“-ból kicsinyítőszóvá alakíttatván, kegyelethől keletkezhetett azon viszony jelelőse, melynél fogva Kethely, mint falu, anya-egyháza volt Szent-

¹ A szent-gotthárdi apátság levéltárában: Protocoll über die bei der abtheilichen Herrschaft St.-Gotthard vorgenommenen Inventuren, Kauf-Briefe, Theilungen, Heirats-Briefe und übrigen Amts-Handlungen. Anno 1734 und 1778. Nr. 175.

Gotthárd mezővárosnak (Markt), annyiban bizonyít Kéthely eredetisége mellett, a mennyiben a kethelyiek előbb említett *két-helyisége* e névből szintén kitűnik.

Ha pedig azon esetet vesszük föl, hogy Kéthely német neve, Markl, a német Mark-ból van kicsinyítve, ez által azon főtebbi állításom nyer erőben, mely szerint a szent-gotthárdi apát birtokain levő anya-egyházközségek közt, Kéthely elsőrendű szerepet játszott. Mert a kicsinyített név eredete csak így lesz megmagyarázható: Szent-Gotthárdot, mint nevezetes pontot hazánk nyugati szélén, Mark-nak nevezhették; ebből kicsinyítve lett azután a Markl, hogy Kethelynek is, mint olyannak, mely anya-egyházközsége Szent-Gotthárdnak, mely tehát bizonyos tekintetben Szent-Gotthárd fölött áll, megadassék a magáé.

Kéthelyhez, mint anya-egyházközséghez, a „Kéthely környéke“ nevezet alá foglalt Kisfalud, Háromház, Magyarlak, Talapatka, Farkasfa és Zsidó magyar nyelvű; továbbá Tótfalu, Permise, Szakonyfalva, Orfalu, Istvánfalva, Börgölin és Dolincz vend-, s a német-ajku Szent-Gotthárd fiók-egyházközségek tartoztak.

Ily szép számú község együlvé tartozásából azt következtetné az ember, hogy a kethelyi plebániában igen sok lélek volt; de a látszat, mint igen gyakran, úgy itt is csal. A meglevő, de elrejtett s magukban véve holt kincset képező adatok összevetése ugyanis, azon eredményhez vezet, hogy Kéthely, összes fiók-községeivel együtt, a múlt század elején nem tud annyi hívőt fölmutatni, mennyi a kethelyi plebániában jelenleg, a német és vend ajku fiók-községek elszakítása után, van.

Az 1691-ik évben virágzó állapotban levő kethelyi plebániának 1711-ben kezdődő anyakönyvét fölütvén, azt látjuk, hogy

1712-ben született 129 gyermek.

1713-ban	„	112	„
1714-ben	„	89	„
1715-ben	„	95	„
1716-ban	„	123	„
1717-ben	„	98	„
1718-ban	„	133	„

Oly jelenség ez, mely szinte meglep bennünket; de ha a földszínen meg nem akadunk s tovább vizsgálódunk, azt vesszük észre, hogy a felsorolt években születettek közt olyanok is vannak, kik nem a kethelyi anya-egyházba tartoztak. Így például az 1712-ről kimutatott 129 közt csörötneki születésű van 15. De nemcsak innen, értem Csörötnéről, hanem még a Rábán túl fekvő községekből is hoztak Kethelyre keresztelendőket, kik azután az itteni anyakönyvbe lettek bevezetve.

Mindezt beszámítva, az előbbi nagy szám jóval leolvad; de azért számításomban nem használom, mert a sok idegen elem közbevegyítése folytán, kifogástalan adatot nem képez.

Egészen másként vagyunk már az 1737-ik évvel; mert az ekkor megejtett „kánoni látogatás“ (canonica visitatio) feljegyzései között már tényleges adataira akadunk. A hivekről szóló fejezetben ugyanis ezt olvassuk: „Animae in hac parochia catholicae confessionis capaces sunt 105, incapaces 52. Summa = 157.“ Azaz: ezen plebániában katolikus vallásu gazda-hívő van 105, zsellér 52. Összesen 157.“ E szavak csakis ily, s nem más értelemben vehetők; mert, ha például olyféle jelentményt akarnánk nekik adni, hogy: „ezen plebániában a felnőtt hivek száma 105, a kiskorúaké 52“, azon lehetetlenség megfejtése várákoznék ránk, miként rughat az ezen évben születettek száma az anyakönyv szerint 45-re, mikor a felnőttek csak 105-en vannak? E kérdésre természetesen adósok maradunk a felelettel. A születettek anyakönyvéből vett jegyzeteim nyomán, oly évekről is ismeretes a születettek száma, midőn már az összes hívők létszáma teljesen biztos. Így például az 1808-ki kánoni látogatás (canonica visitatio) alkalmával talált viszonyokat magában foglaló okirat szerint, a kethelyi plebániában, annak dacára, hogy Szent-Gotthárd és a főntebb elsorolt 7 vend ajku fiókközség ekkor már nem tartozott hozzá, 1495 lélek volt. Az anyakönyvi adatok szerint ugyanezen évben született 81; tehát százalékban beszélve, minden százra esik $5\frac{5}{12}$. Ezen számadatot, melyet több évre is alkalmazhatónak találtam, vonatkoztassuk az állítólag 105 után született 45-re, s rögtön tisztában vagyunk, hogy a főntebbi értelmezés lehetetlen, s csak is az első állja meg helyét.

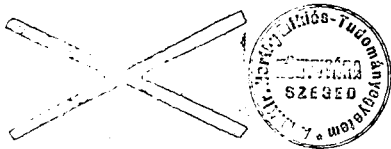
De ha így van a dolog, azt még mindig nem tudjuk, hány lélek volt 1737-ben a kethelyi plebániában?

Erre igen könnyű a felelet; a föntebbi, több év adatai által támogatott számítás alapján ugyanis tudjuk, hogy 100 lélek után $5^{5/12}$ születés esik; de az 1737-ki anyakönyv is közli velünk a születettek számát, mely 45; osszszuk tehát most el a 45-öt a száz után eső $5^{5/12}$ -del, és a hányados, $8^{4/13}$, meg fogja mutatni, mennyi ember élt ekkor ezen egyházközségben. Mert a hány egységet nyertünk, annyi százat kell számítanunk; s így azon eredményt nyerjük, hogy a hívők száma 800—900 között lehetett. De ha hozzávesszük, a mint kell is, még azok számát, kik az 1731-től kezdődő szent-gotthárdi anyakönyvbe vannak fővéve, s kik, ennek daczára, valósággal a kethelyi anyaegyházközséghez tartoztak, mert Szent-Gotthárdon plebániát csak 1740-ben alapítottak, akkor a hivek számát 1000-re, sőt többre, biztonbátran tehetjük.

E szám évről-évre természetesen mindig növekedett; de már 1740-ben, midőn a kethelyi anya-egyház emlőin felnőtt Szent-Gotthárd önálló egyházközséggé lett, egy kissé leolvadt. Még nagyobb volt a csorba, melyet a kethelyi anya-egyházközség az által szenvedett, hogy a vend. ajku fiók-községek, tőle 1786-ban elszakítottván, az ugyanezen évben felállított Istvánfalva anya-egyházhoz csatoltattak.

E kettős veszteséget, kedvező viszonyok összehatása folytán, csakhamar kiheverte; mert, mint föntebb láttuk, 1808-ban a hivek száma 1495-ig emelkedett; 1857-ben pedig már 1680-ra rugott. Kethely, napjainkban is hozzátartozó s „környékét“ képező fiókközségeivel, népesedését tekintve, ez idő óta még örvedetesebb haladást mutat, mert a hivek száma jelenleg 2000-en is fölül van.

Az 1883-ik évben ugyanis Kethelyen 336, Farkasfán 441, Háromházán 128, Kisfaludon 170, Magyarlakon 440, Talapatkán 257, Zsidón 246, összesen tehát 2018 volt a lélekszám.

Hit-élet és erkölcsi állapot.

A földművelő nép az isteni hatalom működését lépten-nyomon látja a nagy mindenségben, melynek csodaszerű remekei okvetetlenül egy felsőbb Lény létezésének elismerésére vezetik. Eredetileg tehát vallástalan nem is lehet, mert bármibe kapjon s bármennyire megfeszítse is erejét, azonnal be kell látnia, hogy *„hasztalan az ember iparkodása, ha nem járul hozzá Isten áldása“*.

Hogy Kethely s környékének lakói, kik vallásra nézve mindnyájan római katolikusok, vallásos érzelműek voltak ez előtt, s ilyenek jelenleg is, bizonyítják a régibb följegyzések, s kézzel-foghatólag maga az élet. Az 1737-ik „kánoni látogatás“ (canonica visitatio) kéziratában ugyanis ez olvasható: „A nép buzgó s a templomban gyakran megjelenik.“ A mult viszonyok visszatükröződnek a nép jelen életében is. Ha ellátogatunk a kethelyi templomba, örömmel tapasztaljuk, mily szép számmal, s mily benső áhitattal vesznek részt az istenítiszteletben. A heti nehéz munkában kifáradt test szabad szárnyat enged a léleknek, mely hála-érettől eltelve, teljesen elmélyed áhitatában. Az Isten házáat örömezt látogatják; sőt sokszor, minthogy otthonjokat teljesen magára nem hagyhatják, valósággal versenyeznek, hogy ki menjen el a templomba. A hol egy öreg s egy fiatal pár van, ott rendesen úgy egyeznek meg, hogy fölváltva majd az öregek, majd a fiatalok maradnak otthon. Mikor a templomba menés sora az öregeken van, és út közben valakivel találkozna, azt mondják: „No, ma otthon nyomtuk a fiatalokat“; másik vasárnap természetesen megfordítva történik a dolog. Ne gondoljuk azonban, hogy, a ki az isteni tiszteletről kénytelen elmaradni, vallásos kötelmeit elhanyagolja. A mit nem végezhetnek el a templomban, megeselekszik otthon, és pedig a legnagyobb buzgalommal. Vasárnap délután egy alkalommal megható jelenetnek voltam szem- s fül-tanuja. Egy nő, egészségi viszonyai kedvezőtlenek lévén, a délutáni ájtatosságon nem jelenhetett meg: szép lassan kívánszorogván a tornácba, elő-veszi énekes könyvét s a benső meghatottság hangján éneklí végig azon énekeket,

melyekkel hívő-társai az Urat fölszentelt hajlékában ugyanakkor dicsőíték. Vasár- és ünnep-napok délutánjain nemcsak az anya, hanem a fiók-községekben is megtartják a szokásos ájtatosságot, melynek vezetője, az utóbbi helyeken, rendesen az idősebb asszonyok egyike.

A hit-élettel nincs kellő összehangzásban az erkölcsi állapot. Teljes határozottsággal elmondhatjuk, hogy e különben vallásos nép jellem-képére árnyékot egyedül az érzékiség vet; ez az, mely e népnek megrontója, boldogságának megzavarója s családi életének felforgatója. Az erkölcsiség alacsony fokát világosan bizonyítják az anyakönyvi adatok.

1860-ban született 75 gyermek, köztök 18 törvénytelen.

1870-ben „ 89 „ „ 22 „

1880-ban „ 77 „ „ 15 „

1882-ben „ 100 „ „ 18 „

} *ja...?*

Megdöbbenő e kimutatás, de való; s majdnem hihetetlen, hogy a törvényes és törvénytelen szülöttek közti arány már a köznépnél is ennyire megzavart legyen.

Nem elégséges azonban a szomorú eredményt konstatálni; hanem kereshünk kell az okot is, mely e szomorú állapotnak szülő-anyja.

A társadalmi, családi és földrajzi viszonyok, mint minden alkalommal, úgy e népnél is elhatározó befolyással voltak. E hangyaszozorgalmú és örökös munkára termett nép már társadalmi állásánál fogva sincs azon helyzetben, hogy a Mindenhatóban való hit gyújtó-szikrája, mely benne él s néha óriási lángokban csap fel, állandó tűz-forrássá válhatnék, mely az erkölcsiség ép fáját a dermedtő fagytól mindenkor megóvhatná. Hitét a kereszténység magasztos tanai nem képesek tehát megtermékenyíteni; s így magyarázható meg, hogy e vallásos nép erkölestelen lehet.

Családi életök kinövései szintén káros hatással vannak az erkölcsiségre. Alig éri meg a fiú 14-ik élet-évét, szülői már is ki-szemelnek számára valakit leendő házastársul, s megparancsolják neki, hogy másra ne is gondoljon. Hasonlókép tesznek a leány szülői. E felszeg eljárásnak azon szomorú következése van, hogy a

még gyermekkorban levő „kiválasztottakban“ idő előtti, tehát koruknak meg nem felelő gondolatok támadnak, s hogy, szülők parancsát követve, egymást kiváló figyelemmel kísérik, korán összeszoknak, úgy hogy, midőn tulajdonképi közös életöknek meg kellene kezdődnie, egymást megunták, s mindegyik örül, ha a másikat nem látja.

Erkölciségök megítélésénél a földrajzi viszonyok sem hagyhatók számitáson kívül. Főntebbi soraimból kiviláglik, hogy Kethely Szent-Gotthárdnak tőszomszédságában van; alig kell húsz pereznyi gyaloglás, s egyik helyről a másikhoz jutunk. E földrajzi fekvés nem kedvező az erkölcsi viszonyokra. Valaki talán zokon is veszi tőlem e határozott, de igazmondó nyilatkozatot. Megvallom, elfogultság nélkül nem térhettem ki e kérdés elől; s csak az igazság rovására válaszolhatnék más értelemben. Eszembe jut itt Rousseau, ki pályamunkájában e tételt: „A tudományok és művészetek javították-e az erkölcsiséget?“ tagadólag oldotta meg. Műve meglepte a bírálókat, s a pályadíjat neki ítelték, kora pedig bámult.

Szent-Gotthárd mezővárost intelligencia és iparos osztály lakja, földművelő nép teljesen hiányzik. Mindkét osztály szolgáltat a házas élet kötelékeit még nem ismerő, bizonyos számú kontingenst, kik közül többen függetlenségöket e szegény magyar nép erkölcsiségének rovására használják föl.

De a kethelyiek sem maradnak adósok, epéjüket gúnyba öntik, s széltében-hosszában éneklik a viszonyokat élethűen jellemző következő dalt, melyet minden kommentár nélkül közlök :

Egy írrok, ha bemegy a nagy trafikba,
Kérdi tőle a trafikus, mi baja?
Ne kérdezzen litániát,
Ugy is tudja, hogy urat lát!
Az apád, az anyád csillagját!

Néz a zsidó szemre-fejre mi fenye?
Tegnap vett két hosszú [hosszú] szivart hitebe [hitelbe],
Tegnapelőtt volt elseje,
Mégse hozza a pénzt ide,
Az apád, az anyád csillagját!

Az iszákosság nem szenvedélyök; megiszszák ugyan a föld levét, a korcsmába is ellátogatnak, egyes alkalmakkor a bortól jó kedvök is kerekedik: de a részegeskedés ritkábban fordul elő. Nagy befolyással van erre szegény anyagi helyzetük; ugyanis bármily szorgalommal művelik is a földet, alig terem annyit, hogy a jövő aratásig megélhetnek belőle; s így nem igen kerül korcsmai kiadásokra.

Az Istent és embert egyaránt sértő káromkodás és szitkozódás nem tartozik rossz szokásaik közé; még mulatság közben is, midőn a jó kedv néha túlfokozódott, vigyáznak beszédjökre s nyerseség vagy gorombaság által nem sértenek meg senkit. Az indulat hevében azonban ők is ki-kifakadnak s ilyenkor rendesen e kifejezésekkel élnek: A manó vigye el! A fránya legyen vele! A táltos egye meg! Mívelem a koldus teremtesedet! Mívelem a hitvány lelkedet!

Nyelv.

Sajátságos egy faj ez a magyar; rokonaitól elszakítva, testvéreitől elválva, idegen elemektől körülvéve, nemzetiségét megőrizte, el nem fajzott, szellemi és testi tulajdonságait híven megtartotta. Fajunk e nehéz munkájában résztvett a magyarság minden egyes része; Kethely s környékének lakói sem vonulhattak tehát vissza. És valóban nem is voltak ők tétlen nézői a történeteknek; feladatukat teljesen megoldották. Az ország nyugati határán, mely leginkább érezhette az idegen befolyást, németek és vendek szomszédságában, nemzetiségöket, s így nyelvöket is, eredeti tisztaságában föntartották. Dicséret és elismerés legyen ezért jutalmok!

Az édes magyar nyelvet anyjok tejével szívják magukba; s így azon sajátzerítések, melyek nyelvökön észlelhetők, hagyományos örökségként szállanak apáról fiúra. Nyelvtudományi és történeti szempontból nem lesz tehát háladatlan munka nyelvök kincstárába betekinteni.

Beszédjökben legfeljebb a kettős magánhangzók gyakori használata; pl. volna helyett vaona; kő h. keő; növekedett h. neővekedett; Örzse h. Eörzse; fölül h. feöllü; jól van h. gyaó van; hátul h. háutul; idő h. üdöü; molnárhoz h. monárhau.

A „v“ és „z“ mássalhangzókat két magánhangzó közt nem ejtik ki; mi által szintén kettős magánhangzók támadnak; pl. lová helyett hoá; lovat h. loat; azok h. aok. Leggyakrabban előforduló kettős magánhangzók ezek: ao, aó, au, aú, ee, eé, ei, eő, oó, ou, öö, öü, őü.

Az „é“-t rendszeren, a nyílt „e“-t pedig többször „i“-vel cserélik föl; pl. kés helyett kis; csipkével h. csipkivel; veréb h. verib; csinálék h. csinálík; derék h. derík; lévén h. livín; végtére h. vígtíre; felé h. felí s egyéb h. egyib; nem leszen semmi keresete h. nem leszén semmi kereseti. Ha azonban a szó két tagú, s az első magánhangzó nyílt „e“, a második pedig „é“, gyakran megesk, hogy az „é“ helyett is nyílt „e“-t hangoztatnak, pl. levél h. level; téhen h. tehen. A szó végén levő „ő“-t „ü“-vel, az „a“-t „o“-val s az „ó“-t „u“-val cserélik föl; pl. temető h. temetü; szolgálja h. szolgáljo; furó h. furu; fogó h. fogu. Az sem ritka eset, hogy az „i“ helyett „ü“-t, sőt „é“-t, s a nyílt „e“ helyett „ő“-t hangoztatnak; pl. elvitte helyett elvüttő, Isten h. Èsten.

A mássalhangzókkal még rövidebben bánnak el; vagy fölcserélik egyiket a másikkal pl. György h. Jörj; Józsi h. Gyaózsí; éhen h. éhel; viseljenek h. visellenek; megpróbáltam h. megporbáltam; nem tehetek róla h. nem tehetek lóra; vagy egyszerűen elhagyják, s ha összetettek, egyszerűsítik őket, pl. Jérece h. érece; szegény h. szegén; legény h. legén. Ha azonban a kihagyás a szó végén fordult elő, úgy pótolják a kilökött betűt, hogy a következő mássalhangzót kettőztetve ejtik, pl. úgy látszik h. ul láczszik.

E részletezés megvilágosítása végett jónak láttam a következő összefüggő farkasfai párbeszédet közölni:¹

Gyaó napot aggyon Èsten!

Aggyon Èsten Gyaózsí bácsi! Ul láccik ez üdöü eség min ha gyaobra fordóna.

Ojsz émmá csak anná ez Èsten; igaz maóta ez főöszé fujieská gyaó mégfaokodott az ut. Tennap hof fát hosztam az erdőörü, émmá könnyebben gyöüttem a toukaimakke [tulkaimmal]; maotku [mult-

¹ Magyar Nyelvőr 1874. 178. l.

kor] még a Vöőgyárokná aüm megstilettem [ugy megsülyedtem] houn másnap kéllött a fámít [fámért] ménném; peig aukkorákat emejtem a szekerem háutollán, hogy eh hétig sajgoódott bele a vállam; a feleségem dörgöögette foghajmás eezette.

Meét nöm hit kê e [kend el] vountatnyi e-én is bozgattattam voana êk kicsit a szekerit?

Naó maj máskaó mékkeresém kêdet. Nem tuggya kê, hogy e gabona áro?

A szen-godhárdi [Szent-Gotthárd] vásáron heét forinton feöllü két a buza ménap. Ugy-e gyaó vaóna mast elannyi valami száz meérôt, ha uv vaona.

Csak véinnyi né köllön, véinnyi. Na maj talá lejjebb száll az áro, ha majd a mezöök neki zöödönek.

Hej tuggy Gyaózsí bátyám, mikor a jószág áro ecezer if (igy) fen csimbáukul, üdöü kell aho, mig az alább szálínoózik.

Na bez igaz, hon nehezen gyön alább êhama [egyhamar]. De Êsten vele; ménném kê; e kuácschau [kovácshoz] van êk kis gyáuraóm. *(járóm).*

Êstennék agyállom.“

Alak- és mondattani tekintetben nyelvök valóságos aranybánya, melyben számtalan, az irodalmi nyelvből kiveszett, vagy csak ritkább használatu alakra, szóra és kifejezésre akadunk.

Igy a visszaható képzőket, melyek, jóllehet legmagyarabb hangzásuak, az irodalmi nyelvben csak tengődnek, igen gyakran használják; pl. megbizonyodott = kitünt; kifejtöttem az adóságból = megszabadultam az adóságtól; elosztódnának = elosztatnának; megmásulhatatlan = megmásíthatatlan. A végzett jelen többes szám 3-ik személye teljes alakjában él nyelvökben; pl. voltanak = voltak; maradtanak = maradtak; kívánoztanak = kívánoztak; estenek = estek. A föltétes mód folyó cselekvés idejének egyes és többes szám 3-ik személyében szintén a teljes alakkal élnek; pl. keresnéje = keresné; keresnéjük = keresnék. A „val—vel“ ragot nem a szó magánhangzójának megfelelő alakban adják a tőhöz; pl. láb-bel = lábbal; férnál vaótam = férjnél voltam; tüznál = tüznél; bottel = bottal.

Tájszóik és kifejezéseik közül, a dolgozatom folyamán érintettekén kívül, következők érdemelnek figyelmet: Kilencz konc = füstölt sertésfej; hidulni = szántásnál ökröket vezetni; kucsiros = yizenyős; szak = sár; hajlák = ház; ház = szoba; fekete küllő = harkály; lány-madár = barázda-billegető; lebegü = levegő; sapka = gyermek-fej kötő; spalita = ponyva; tikmony = tojás; keezedli = asztalterítő, lepedő; tisző = homok-korsó; páruni (párolni) = ruhát fehéríteni; kötrétes (kelt rétes) = sörelesztővel készített sütemény, kalács; lehoz valamit a hiból = lehoz valamit a padlásról; csinálík (csinálék) = mák, vagy turó a süteményben; az idén nem lesz hun való, mert nincs eső = az idén nem lesz krumpli és kukoricza, mert nincs eső; igen szükös = igen szükséges; igen siettő = sürgős; téteményben van = meg van babonázva; durma = a reszeltnél valamivel nagyobb tészta a levesben; puruttya = lusta; galiba ember = ostoba ember; megestem = megjártam; pattogó bokor = boróka; gabona = rozs; jószág = gabona; betakarni a jószágot = behordani; hujjálkodik, vagy hujjánt = kurjongat, kiált; szép szaga van = jó szaga van; szomit vagyok = szomjas vagyok; nehézségem van valakire = neheztelek valakire; kotágni = kotkodácsolni; kotyogni = úgy tenni, mint a kotlós tyúk, midőn csirkéit hívja; akamos (alkalmas) bor = jó zamatu bor; kededti = kedd; menőm van = dolgom van, menem kell; világi jó = igen jó; besároz valakit = erkölcsi tekintetben megront; henek néz, hátrának néz = be-, hátrafelé néz; pelyhedzik az eső = szemetel az eső; örültében = örömében; nyers seb = felujított seb; szálló pénz = papir-pénz; emberséges ember = becsületes ember; seregbe hajtani a disznót = csordára hajtani a disznót, az ányam-asszony bele veszett valakibe = az ányam-asszony összeveszett valakivel; kisebb felek = két megnősült férfitestvér közül a fiatalabbik és neje; fölöttébb való ital = fölséges ital; megválasztani szeme világtól = megfosztani szeme világtól; minemü lételét = milyenségét; szemre menni = szembesíttetni; életés kamra = élés-kamra; leányzi = fiatal leány; a gyermeknek nincs játszikja = a gyermeknek nincs játékja; tartatlan ökor = sovány ökor; sörtvélyes = sertés; kukoriczát köppeszteni = kukoriczát morzsolni; kukoricza hántalík = kukoriczasás; történet szerint = eset-

leg ; maga szája vallásából tudom = saját szájából hallottam ; erőszakos képpen = erőszakosan ; még nyelve szólásán levén = még tudván beszélni ; hibámat helyre állítani = káromat megtéríteni ; a vármegye dolgát a falu járja = a vármegye dolgát a falu végzi ; hetedik magam nincs hová fordítsam szegény sorsomat = heted magammal nem tudom, kihez forduljak ; mind közönségesen = mindnyájan ; tilalmazhatja = tilthatja ; mindenha = mindenkor ; elmulatni valamit = elmulasztani valamit ; békességes türéssel lenni valami iránt = valamit békésen tűrni ; halálra betegedett = halálosan megbetegedett ; a fájdalom össze-huzta a kezemet = a görcs össze-huzta a kezemet ; rész szerint = részint ; jó menete van ma a marhának = igen veszik ma a marhát ; egy nap 45 krajczárt szolgállok = egy nap 45 krajczárt keresek ; ha esőre fakad = ha esőre változik az idő ; szerrel megyünk = rendben megyünk ; egyszeri ilyen, egyszeri olyan = egyik ilyen, a másik olyan ; úgy egyesültünk ki = úgy egyeztünk meg ; négyen vagyunk osztályban = négyen osztozkodunk ; nem került siker = nem sikerült ; bepörözték = bepörögték ; heten szakadtunk ki a birtokból = heten voltunk az örökösök ; nehezen veszi elő magát = nehezen szedi össze magát ; az aratás megszívja az embert = az aratás megviseli az embert ; de ki tudja, ha nem tudom én = Isten tudja ; annak ma itt, holnap odább a helye = ma itt van, holnap amott ; a mely téhennek nem borja, az nem nyalla (nyalja) = mostoha anya nem édes anya ; a ki hull, azt az ág is huzza = szegény embert az ág is huzza ; ha valaki azt mondja : „Tisztelem az öregeket“, azt felelik rá : „Szivesen“.

Test-alkat, vér-mérkséklet és viselet.

A férfiak legnagyobb-részt közép-termetűek s a nőknél, kik sokszor nagyon is alacsonyak maradnak, magasabbak. Mindkét nembeliek test-szervezete erős és munka-bíró ; tagjaik arányosak és fejlettek ; járásuk egyenes és könnyed, ellentétben a szomszéd vendekével és németekével, kik valósággal támognak. Arcz-színök olaj-barna, mely különösen a nőknél tör elő erős vonásokban ; arcz-vonásaik határozottak, erőteljesek és megnyerők ; tekintetök élénk,

nyílt tükre lelkületöknek; homlokuk magas; szemeik vízszintes metszéstiek; orruk pisze; szájuk szabályos; hajok szeg-szinü.

Kedélyök alapvonása arcukon ül; vigak, elevenek és tréfásak. Érdekes látni őket a szent-gothárdi vásáron; míg a vend és német ajkúak szomorúan, lehangolva, mintha csak vialatni vinnék, őket, járvák be a vásárt: addig ők, ebben is szórakozást találván egymással élénken beszélgetve lépkednek egyik árulótól a másikhoz, egyiknek is, másinak is egy-egy ötletet odavetve. Ha pedig alkuba bocsátkoznak, vége-hossza nines az élezelésnek; eszök olyan, mint a tüzkő, melyből szikraként pattog az elmés gondolat. Magánosan nem igen járnak, a társaság inyökre van; itt otthoniasak s elemökben vannak, úgy, hogy óra számra elesevegnek és nevetgélnek egymásközt, ha dolgukat végezték. Ha uri ember beszédbe áll velök, nagyra veszik, az illetőt igen megbecsülik, nem élnek vissza a bizalommal, igen illemesen és józanul elbeszélnek bármely köznapi dologról. Tőlök adatokat szerezni azonban igen bajos; mert csupa tiszteletből, igen tartózkodók; s ha az ember valamire nézve kérdi őket, mindjárt gondolkodóba esnek, ugyan miért kérddheti ezt? Hosszabb beszélgetés alatt azonban, akarattuk ellenére is, sokat elmondanak; mert ekkor van alkalom egyet-mást, mit leginkább szeretne tudni az ember, közbe vegyíteni s kérdések alakjában a beszédbe csúsztatni. Beszédjük bizonyítja, hogy észjárásuk egyszerű, de természetes és józan.

A külső csalhatatlan tükre a belsőnek. Kézze-foghatólag látjuk ezt a magyar fajnál; mert nyíltsága és nemes őszintesége, határozottsága és rend-szeretete, természetes és kifogástalan ízlése ruházatának minden egyes részében visszatükröződik. Épp ez okból szükséges népünk viseletét tanulmányozni, és egyes vidékek saját-szerűségét, a tudomány útján, nemzeti közös kincsese tenni.

Kethely s környékének lakói, ha valamiben föltünök, úgy bizonyára viseletök által ragadják bámulatra az embert. E hét községnek a környékbeliekétől teljesen elütő s rendkívül föltünő viseletök van.

Tekintsünk legelőször a bölesőbe. s nézzük a kisdedet, kit ekkor még valójában csak az anyai szeretet melege hevít; mert neki,

szegénynek, ruházata ekkor még nincs; meztelenül éli át öntudatlan állapotának első napjait; s anya-szült természetes takaróját csak akkor fűdi piros alapszíntű tarkázott kendő, midőn a gyengéden ölelő anyai karok egyhangú nyugvásából kiemelik, hogy szükséges táplálékát magába szívhassa. A vásár- és ünnepnap a kisdedekre nézve valóságos kitüntetés; mert ekkor tarka zubbonyfélét, melyet a nép „ing“-nek nevez, adnak rájuk; de fehér ing sohasem takarja testöket.

Kinővén a csecsemő a bölesöböl rendes ruházatot nyer; és pedig mindkét nembeli gyermekek 6 éves korukig így viselkednek: tarka ing, kalap, vagy e helyett tarka kendő. A 7—12 éves gyermekek köznapokon már lenből szőtt inget és magyar gatyát, festett kék előkötőt (kötény), fekete ptykés pruszlikot (mellény) és olesó szőr-kalapot viselnek. A 12 éven felüli fiúk és legények ruházata kevésben tér el az előbbiektől. A saját termésti lenből szőtt, s a nyaknál és újjaknál fehér porcellán gombokkal ellátott ing és magyar gatyá, fekete ptykés mellény, szőr-kalap és kék kötény ugyanis náluk is megvan; de a festett kék kötényt fekete csipke szegélyzi, s azonkívül ők még derékig érő fekete kabátot is viselnek. A házas emberek épp úgy öltözködnek, mint a legények, azon különbséggel, hogy hidegebb dologtevő napokon fekete nadrág is látható rajtuk. Köznapi lábbelijök a „saru“, mely igen alacsony sarkú vagy teljesen sarkatlan csizma.

A hét évet meghaladott, de legény-sorba még nem tartozó fiúk vásár- és ünnepnap i öltözete a hétköznapi tól lényegben nem, hanem csak minőségben tér el; de a legények és fiatal házasok e napokon kikeményített fehér inget, leszedhető gombokkal viselnek; s az előbbiek kirívó piros, az utóbbiak egyszerű fekete nyakkendőt kötnek; fehér gombokkal gazdagon díszített, piros és sárga zsinórral díszesen kivarrott pruszlik, dolmány és magyar nadrág sem hiányzik rólok, melyhez tompa orrú, magas sarkú, ezer ránczu s kék fonállal kivarrott, általök „helyes“-nek nevezett eszimat húznak; fejöket pedig koszorú alakú rozmarinnal ékesített pörge kalap fűdi. Megjegyzendő azonban, hogy nyári időben a meleg magyar nadrág el is marad s ezt pótolja a vett vászonból készített, mesterkéltén ránczba szedett

s izléses szabású gatyá. Meglepő jelenség az, hogy a Kethelyen és környékén lakó férfiak izlésesen kivarrott s a magyaroknál általában szokásos fehér zsebkendőt nem szoktak viselni; hanem úgyszólván mindnyájan a tarkát kedvelik. — A magyar szűr is mindinkább ritkul, csak az öregek viselik még; a fiatalabb nemzedék a posztó „bekecsesét” eserélte föl.

A férfiak öltözete, mint látjuk, meglehetősen egyszerű; nem így a nőké, kik, viszonyaikhoz arányítva, mondhatni nagy pompát fejtenek ki s kiválóan a piros színt kedvelik. A leány-gyermekek, hetedik élet-évét elérvén, nemi különbsége ruházatából is kitünik. A leányok igen korán fejlődnek; így érthető, hogy már midőn a 14-ik évhez közelednek, oly díszes öltözetben járnak, mint a teljesen felnőtt férjtelenek. Nagy része van ebben az édes anyának, ki mindenkép azon igyekszik, hogy kedves szülöttje minél előbb feltűnő s figyelmet keltő lehessen. — Derékig érő ingjük, melynek kikeményített s csipkével szegélyezett ujjai rövidek, bőveek s a karhoz kék vagy rózsaszínű szalaggal erősítvék, fehér gyolcsból van; erre nagyon kényesek, s nehogy összegyűrődjék, még ha mezei munkáról térnek is haza, lefekvés előtt másikkal váltják fel. Az ing fölé jő az ujj nélküli, piros „tipek”-ből (tübeti kelme) készült s övig erő „szorító”, mely kék, fehér és sárga zsinórral van kivarrra s elül fehér, vagy piros porcellán-gombokkal ellátva. Munka idején természetesen nem viselnek szorítót, hanem a sokkal kényelmesebb, a reklihez hasonló, piros alapszínű, barna virágokkal tarkázott, porcellán-gombokkal gombolható „röppentyű”-ben türik a nap hevét.

A szorító fölé fehérszínű kivarrott, vagy csipke kendőt, vagy piros mezű s virágokkal czifrázott kasmír-kendőt kötnek olyképen, hogy a nyak hátsó részéről a két vállon át előre veszik, mellökön a két ágat keresztbe téve ismét hátra viszik, és itt a két sarkát bokorra kötött színes szalaggal kötik össze.

Testök alsó részét a „kitlik”-k (szoknya) fűdik; dologtevő napokon rendszeren kettő, vásár- és tünne nap, s bármily hivatalos megjelenés alkalmával 3—5. Az alsó kitlik fehérek, fodrosak, keményítettek s rendszeren egy fél-ujjnyival hosszabbak a felső színesnél, mely a leányoknál és fiatal asszonyoknál piros mezű, fehér

virágokkal, az öregebbeknél pedig barna alapszínű, ibolya-színű tarkázattal. — A fél-ujjnyira kilátszó fehér kitli csak lábikráig ér; e meglehetősen rövid ruhához igen jól áll a kordovánból készült, magas sarkú, kék fonállal kivarrott, hosszú szárú magyar eszima. A felső színes kitli fölött széles csipkével három oldalról szegélyezett, s derekukhoz széles szalaggal kötött fekete „előkötöt” (kötény) viselnek.

A fej érzékeink székhelyéül tekinthető; testi és szellemi szervezetünkben tehát lényeges szerepe van. Meggyőződött erről már az egész emberiség; miért is nem csodálkozhatunk, hogy, a néprajzi kutatások szerint, a fej az, melyet, főleg a nő-nem, kiváló gondossággal s határtalan figyelemmel ápol, gondoz és díszít. E nemes szokástól nem maradtak el Kethely és környékének lakói sem.

A férfiaknál közép-hosszúságú haj és rendben tartott bajusz szokásos; de szakállt nem viselnek. A kis leánykák haja elül mindkét oldalon két-két szállal van befonva és pedig rendesen úgy, hogy a két szál közé szalag is jó, hogy a még rövid és semmiféle álláshoz sem szokott hajnak biztosabb fekvése legyen. A nagyobb leánykáknál (7—12 évesek) a szalag már nem látható; de hajokat elül még mindig befonva viselik s így viszik keresztül a fül alsó részén, hogy hátul a többi hajfonathoz erősítsék. A felnőtt leányok és menyecskék azonban mellék-hajokat már sodorják, és pedig kifelé; s csak midőn a fül alsó részén keresztül vezették, akkor fonják össze a „háti” hajjal, melyek közé a leányok kék, vagy rózsaszínű szalagot fonnak, s ezt leeresztve viselik olyképen, hogy a fonat végére még néhány széles, s a kitli alsó részéig érő színes selyem-szalagot kötnek.

A férjezett nők már nem eresztik le az összefont mellék- és háti-hajat, hanem a fejkupánál hajtekeresésé alakítják, s mint ilyent az úgynevezett „kobak”-kal, vagy másként „konty”-tyal (kis fejkötő) fölszorítják. A kobak, vagyis konty egy 7 cm. széles és 13 cm. hosszú, vékony deszkalap, melyhez ennek hosszában, egy fa-pálczákból készült, egyenlő oldalú s oly nagyságú három-szög, melybe a haj-tekeres bele illik, majdnem teljes derékszög alatt van erősítve. Ezen fa-szerkezetet piros alapszínű, kék és fehér virágokkal díszített

selyemmel vonják be, s ez utóbbit oly alakúvá idomítják, mint egy fejkötő. A kontyot már a lakodalom alatt fölteszik a menyasszony fejére, s a korral nem tűnik el innét, hanem hű barátként sirba kíséri a nőt. A konty kiálló részére bokorra kötött fehér szalagot, melyet „*fejkötő-láb*“-nak hívnak, tesznek. Ez a fej hátsó részének igen szép alakot ad.

A kontyot, melynek czélja a hátul tekereset képező hajnak biztos föntartása, a „*csatkendő*“, másként „*tóra-kendő*“, vagy „*fövet*“, szorítja a fejhez. A csatkendő szélesen elhuzódó piros és fekete sávokkal bíró, közönséges selyem-kendő, melyet négy ujjnyi szélességben, s a fej nagyságának megfelelő terjedelemben, olykép hajtának össze, hogy két sarka bokorra legyen kötve. E csatkendő, mely a konty alsó részét, s így közvetve a hajtekereset tartja a fejhez, a fülek fölött megy a homlok fölé, hol a haj középső elválasztásával a kendőnek éppen bokorra kötött része esik össze.

A fiatal menyecskeknek e csatkendő rendkívül jól áll, impozáns és megnyerő külsőt kölcsönöz nekik. Az éltesebb asszonyok fekete selyem-kendőből készítik e fejdísz; s így a homlok felett levő „*bokor*“ is teljesen fekete, míg a fiataloknál piros és fekete, izléses színvegyülékben játszik. Az igen öreg asszonyoknál a csatkendőről már eltűnik a „*bokor*“; jóllehet Farkasfán még ezek fején is láthatja az ember.

Vasár- és ünnepnap végig menvén Kethely és környékének utcáin, a nőkön a főtebb leírt ruházatot és fejdíszet látjuk.¹ De ha elnézünk a templomba, vagy megfigyeljük őket, midőn a papnál, vagy más hivatalos helyen, vagy a szent-gothárdi vásárokon megjelennek, azt tapasztaljuk, hogy öltözködésök az előbbitől kissé eltérő. Ezen s más kiváló alkalmakkor ugyanis magukra terítik a „*takarítót*“, mely rendszeren piros alap-színű, kék és ibolya színű virágokkal tarkázott s szélein sárga vonásokkal díszített nagy kendő. Fejükre pedig, a csatkendő fölé közvetetlen fekete selyem-kendőt kötnek, s erre terítik azután, legkívül, a szépen kivarrott s a fejdísz állásához simuló fehér kendőt, melyet elül nem sarkaival

¹ Lásd a 24. lapon levő fa-metszetet.

kötnek össze, hanem kék vagy rózsaszínű, bokorra kötött szalaggal.¹

Mindebből látható tehát fentebbi megjegyzésem helyessége, hogy t. i. Kethely s környékének női, viszonyaikhoz arányítva, nagy pompát fejtenek ki. Még világosabb bizonyítékul lássuk a számadatokat is. Az ing ára 80—120 kr.; a szorító 90—100 kr.; a röppentyű 30 kr.; a szorító fölött levő fehér kivarrott, vagy csipkekendő 2 frt. 50 kr.; a takarító 5—10 frt.; a felső kitli (szoknya) 1 frt.; az ez alatt levő fehér kitlik darabja 1 frt. 50 kr.; esizma 5—8 frt.; a konty 80—100 kr.; a csatkendő 2 frt.; a hajba font selyem-szalag röfe 15—20 kr. levén, a szükséges négy rőf ára 60—80 kr.; a hajfonat végére kötött lebegő széles selyem-szalagok 1 frt. 50 kr.; a csatkendő fölé közvetlen kötött fekete selymekendő 2 forint; a fejet legkívül diszító kivarrott fehér kendő 3—4 frt.

Az egyes tételeket összeadván, mintegy 40 forintnyi összeget nyerünk, ez pedig közönséges földműves népnél nem mindennapi jelenség. Kethely és környékének női tehát nagy súlyt fektetnek az öltözetre; de bejárhatunk ám hét vármegyét is, míg oly izléses és természetes, csinos és meglepő viseletre akadunk, mint az övék. Valóban megható a kép, melyet például a templomba összesereglettek szemlélete nyújt. Mindnyájan teljesen egyformák, a szép fehér kivarrott fejkendő, mintha csak úgy teremtetten volna az Úr fejökre, oly jól illik a gondosan sodrott hajhoz, és a csatkendőnek élénk színekben játszó, s a homloknak magasságot kölcsönöző „bokrá“-hoz, melynek az áll alatt levő színes szalag bokra teljesen megfelel. A lábikráig érő kitlik naivságát ellensúlyozza a felső testet teljesen elfödő s az egész öltözetnek komoly jelleget kölcsönző takarító. A szomszéd német és vend ajkú népek viselete szabás, színjáték és izlés tekintetében nem is hasonlítható a mi szóban forgó magyar nőinkéhez. Kézzel-foghatólag észlelhető e rendkívüli különbség a Szent-Gotthárdon gyakran előforduló országos vásárokon, hová, mint egy második kis Rio de Janeiróba, többféle

¹ Lásd a 25. lapon levő fa-metszetet.

nyelvü s nemzetiségü nép sereglik össze. Nyílt titok ez, melynek igazságáról ők maguk is meg vannak győződve, s épp azért kényesek

s büszkék is ám viseletökre, melyet semmi körülmények közt sem gyaláznak meg. Ha valakinek nincs szép ruhája, még templomba sem megy, hanem otthon marad, nehogy megszólás érje a nemzeti

viselet megsértése miatt. A szegényebb móduak, csupa takarékos-
ságból, megteszik, hogy vásár- és ünnepnap a pap lakásáig kar-

jokon viszik a eszmát; de itt fölhúzzák; így mennek a templomba,
honnán kijöven ugyanott, hol fölhúzták, levetik s ismét karjokra
vetvén, meztelen lábbal térnek haza. Hogy mennyire kényesek az

öltözködésre, világos jele azon kivételt nem ismerő szokásuk, melynél fogva a nyoszoló-leánynak vagy nyoszoló-asszonynak fölkért nő, ha bárhány öltözet ruhája van is, lakodalomra teljesen új ruhában megy.

A mily büszkék és kényesek viseletükre, oly hívek is hozzá; s ha van is eset, hogy közülök valamelyik közönséges s országszerte szokásos viselettel eszeréli föl sajátját, ez rendesen olyan nő, ki, mint eseléd, idegen helyen szolgált, s itt elszokott az ősi viselettől. Arra azonban nincs eset, hogy a folytonosan közöttök lakók közül valaki új divatot kezdjen; mert jaj lenne ennek, az egész falu nyelvére venné s annyira meghurézolná, hogy késedelem nélkül visszatérne az ősi erényhez.

E szívós ragaszkodás a régiekhez oka annak is, hogy a nyakgyöngy nem képes meghonosodni közöttök; mert ha viselését valaki megkezdi, az egész falunak rögtön czéltáblájává lesz, s „*ári fajta*“-nak gúnyolják, mint olyant, ki ez által akar föltünni közöttök.

Szép, nemes és utánzásra méltó összetartás ez, mely minden idegennek, mely a nemzeti jellegen és szokásokon mély csorbát ejtene, hadat izen! Egyedül ennek köszönhető, hogy nemzeti viseletüket itt az ország határszélén, annyi idegen elem közt is, fönn tudták tartani a maga eredetiségében.

Lakás és életmód.

Épületeik három-félék: fa-, sár- és föld-házak. A faházakat úgy készítik, hogy az épület nagyságának s alakjának megfelelőleg gerendákat raknak le a földre, ezt egy kissé elegyengetik, s a nélkül, hogy egy kis alapról is gondoskodnának, fölemelik az oldalakat. A gerendák végökön egymásba illőleg vannak kimetszve és összetéve; tulajdonkép tehát csak az összeillesztések tartják a lelket az ily épületben. Az egymás fölött levő gerendákat kívül-belül besározzák és „*fóhér-föld*“-del (mészszel) kifehéritik. A sár-ház polvával, vagy apró szalmával kevert sárból készül. A föld-ház készítése legfáradtságosabb; itt már kis alapfélét is ásnak, s belehelyezvén

az igát, két oldalra deszkát tesznek, s elkezdik földdel tömni. Ezt oly erővel teszik, hogy a föld végre nedves lesz, s egy egészszé tapad. Ha a tömésben a deszkák felső széléig jutottak, az igát természetesen följebb emelik, s ismét úgy járnak el, mint előbb, mindaddig folytatván ezt, míg a falak teljesen fölépülnek. A cél-szerűséget tekintve, a föld-ház áll első helyen.

Az építés módja csak a falak fölemelésénél különbözik, a ház többi része mindegyiknél egyformán készül. A tető, mely rendesen szalma, az udvar felé jól kinyúlik, a ház eleje felé pedig lapos. Házaik ninesenek tömören egymás hátára építve, hanem inkább szórványosan és kertek által megszakgatva terülnek el.

A házak elején a vasárnapi beszélgetésre és pihenésre szánt virágos-kert, vagy pázsit látható. Az épületek alakja legnagyobb részt derék-szög; egyes részei a következők: egy, ritkán két szoba, konyha és kamara s néha még egy kis istálló, egy sorban; egy másik istálló, pajta, szekér-szín és sertés-ól a másik sorban.

Ha a lakásban csak egy szoba van, az ajtó a pitvarból, s nem a konyháról nyílik. A szoba belseje nem a legvonzóbb képet nyújtja. A külső csin és tisztaság helyett, mely e nép viseletét jellemzi, gondatlanság, rendetlenség s lehet mondani, tisztátalanság nyomaira akadunk. E tapasztalás valóban meglepő, s alig hiheti az ember, hogy az a nép, mely külsejére oly sokat ad, házi tűzhelyét ennyire elhanyagolhassa. Földes szobáik, mert nem igen szellőztetnek, sőt télen az ablakot, mely különben is kicsiny, sok helyütt be is sározzák, nyirkosak. Hogy nyáron minél hűvösebben tarthassák lakásukat, az ablakon kívül egész fa-táblákat alkalmaznak; sőt, hogy a nap sugarai még az ajtón se hatolhassanak be, az eresz végébe zöld ágakat tűzdelnek.

Ha szét-tekintünk a szobában, az egyik sarokban derékszöveget képező két padot látunk; ezek előtt áll egy fiókos asztal, fölöttük pedig a tálas van. Odább a fal mellett áll egy kihúzható és egy álló fa-szekrény; a régi szerkezetű fa-székek, melyek támasztékára igen gyakran még a készítés éve is fül van jegyezve, a szoba különböző részeiben vannak elhelyezve. A tulipános ládának még mindig tisztességes hely jut a szobában; s csak elvétve fordul elő,

hogy a folyosóra szorul ki. Legfeltünőbbek a magasan bevetett ágyak, főleg oly helyeken, hol eladó leány van; mert itt vásár- és ünnepnapon az ágy-terítő fölé még piros „héju“ vánkosoikat is tesznek, jelezni akarván, hogy a meny-asszonyi fölszerelés készen van.

Házaik külseje szegényes, de otthonias; a mi zárt-helyiségben nem fér el, a folyosóra, melyet második szobának tartanak, kerül. Itt van a ruha-szárító, egy kis pad, sodró-deszka, a padlásra vivő létra, egyes kisebb gazdasági eszközök, s némely helyen még a nagyon régi tulipános láda is.

A statisztikai adatok, az emberiség életének vissza-hangzásai, nem egyszer igazolták, hogy az ember, ugyanazon körülmények között, mindig ugyanazon helyzetet teremti meg maga számára. E tapasztalást látjuk ismétlődni, ha Kethely s környéke lakóinak számát az általok lakott házak számához viszonyítjuk. Mintha csak összebeszéltek volna, a hét község mindegyikében egy házra 5 lakó esik; mert Kethelyen — mint fentebb már említém — van 336 lakó és 67 ház; Háromházan 128 lakó és 26 ház; Kisfaludon 170 lakó és 36 ház; Magyarlakon 440 lakó és 90 ház; Zsidón 246 lakó és 43 ház; Farkasfán 441 lakó és 83 ház. — Nem pusztavéletlenség s esetlegesség ez, hanem a helyi viszonyok s a föld és lakói közti benső összefüggés, mint mindenütt, úgy itt is elhatározó befolyással voltak.

Élet-módjuk általában szegényesnek mondható. Hétköz-napokon, a nehezebb munka-időt — kaszálást, aratást és eséplést — leszámítva, leginkább tejhaszonnal (édes tej, aludt tej, túró, tejfel) és kenyérről élnek. A jobb módúak azonban meleg ételt is esznek, sőt reggel elvélve még kávé is isznak; de hús nem igen kerül az asztalra.

Erős munkaidőben ötször esznek napjában: reggel, 9 órakor, délben, ozsonnakor és este. A reggeli, tíz-órai és az ozsonna egyszerű; ekkor ugyanis beérlik az úgynevezett „peroczczel“ (gömbölyű, közepén lyukas fehér kalács). Ebédjük azonban meglehetősen jó, s a következő ételekből áll: saláta, vagy e helyett télen olajos bab; husleves metélttel; tejes-rieset (árpa-kása és bab össze-főzve s tejfellel

föleresztve), vagy káposzta hussal; béles és perecz. Este szintén jól, és pedig következőkép táplálkoznak: saláta, vagy helyette télen olajos bab; rántott leves metélttel; tejszes turós-leves; turós kelt-mácsik (a megszáradt kalácsot fölszeldelik, tejjel leforrázzák, turóval behintik és tejfellel leöntik); s végül béles (kelt rétes, vagyis lepény). Vasár- és ünnepnapon beérik a háromszori evéssel, és éppen úgy táplálkoznak, mint terhes munkák végzésekor.

Kenyerök parasztra örölt lisztből készül; szitált lisztet csak a kalács-félékhez, s a főtt tésztákhoz használnak. Munka-időben evőeszközük a kanál, ezzel meritenek a középre tett, úgynevezett „arató-tál“-ból, s kiki a mint éri, úgy birkózik meg az eléje tett eledellel, s nem igen keresi az illem szabályait. Midőn azonban otthon kényelmesen ehetnek, az ő asztalaikról sem hiányzik a villa és a kés.

Egészségi viszonyaik általán véve kedvezők. Az orvosokra nem sokat adnak, mondván: „Minek hívassunk doktort, úgy sem tud segíteni; az is csak teszi a dolgát, mert hát úgy tanulta.“ Ha valami nyavalya lepi meg őket, háziszerekkel gyógyítják magukat. Fog-fájás ellen sőt és fokhagymát, fül-fájás ellen olajat, Benedek-fű levét, de leginkább asszony-tejet használnak. A mell-fájdalmakat és köhögést hársfa-virágból és pipitérből készült theával csillapítják; az utóbbi használtatik has-bántalmaknál is; de ezek ellen legelfogadottabb orvosságuk: néhány szem, édes-tejben feloldott, puska-por. A hideglelést paprikás pálinkával üzik el; a kelést paradicsommal érlelik meg; a vérzést pók-hálóval és ló-trágyával állítják el; a sebeket pedig repeze-olajjal és zsirral kenetetik. Legáltalánosabb szerük a balzsam; nincs külső- és belső-baj, melyben ne használnák; rendkívüli bizalmat helyeznek benne, s valósággal csoda-szerű hatást tulajdonítanak neki. Ezen egyszerű nép eljárását több esetben az orvosi tudomány is ész-szerűnek deklaráta; pl.: hogy a vizi-betegséget bodza-theával gyógyítják, teljesen helyes; mert a vesék működésére kiváló befolyással van. Sőt van eset, hogy, mielőtt az orvosoknak eszökbe jutott volna, valamely szert orvossággként használni, ők már javában alkalmazták; pl. bőr-betegségeken a petróleumot.

Foglalkozás.

A föld és lakói — mondja Ritter Európa czimű munkájának előszavában — a legszorosabb kölesönös össze-köttetésben állanak. Szavainak igazságát a nép-élet minden egyes nyilvánulása támogatja, de legvilágosabb bizonyítékát a napi ténykedés mezején találjuk.

Kethely s környékének főntebb vázolt földrajzi fekvése után tudjuk, hogy a kérdéses 7 község a Rába völgyében terül el; következőleg foglalkozásukra nézve is tájékozódva lehetünk. Foglalkozásuk középpontja a földművelés, melyben meglehetősen előre haladtak. Földjük legalkalmasabb a buza, zab, hajdina, burgundi- és tarló-répa, len és a konyhai vetemények termelésére; de a rozs, — kivéve Farkasfát — árpa, köles, bükkönyös-zab, ló-her, krumpli és kukoricza is megterem benne. A gyümölcs-félék között az alma, szilva és körte díszlik legjobban; szőlő csak Magyarlak határában terem, de rendkívül kevés.

Bár hangya-szorgalommal, teljes oda-odással, törhetetlen kitarással, valódi rá-termettséggel, hideget s meleget föl sem vevő jó kedvvel művelik is földjeiket: mégis alig tudnak annyit produkálni, mennyi a minden-napi kenyérhez szükséges. Ezen legkevésbbé sem csodálkozhatunk, ha a lakók száma s föld-birtokuk kiterjedése közötti arányt szem előtt tartjuk; mert — sajnos — a művelhető föld a népességhez viszonyítva kevés. Hogy erről kiki meggyőződhessek, ismertetem a két község birtok-területét.

Községek	Szántó-föld	Rét és kert	Legelő	Erdő	Szőlő	Termékelt. terület
Kethelyen van.....	451 katasztrális hold 1600 ölel szántva	137	31	294	—	66
Háromházán van.....	132 „	30	6	192	—	19
Kisfaludon van.....	192 „	74	26	95	—	30
Magyarlakon van.....	440 „	144	16	365	12	68
Talapatkán van.....	288 „	94	42	586	—	41
Farkasfán van.....	633 „	251	340	1233	—	115
Zsidón van.....	281 „	78	47	354	—	24

A szántás-vetés nem képezvén elégséges jövődelem-forrást, már földrajzi helyzete utalta e népet, hogy más után is nézzen. A földrajzi tényezők biztos irányító fáklyaként jelelték meg az utat, melyen, ha tűrhető viszonyok közt akar élni, haladnia kell. A gazdagon termő rétek és zöldellő legelők, mint egy újabb jövődelmi ágnak biztos alapjai, önként kínálkoztak. A természeti viszonyok befolyása alatt tehát, e nép foglalkozásának nélkülözhetetlen részévé lett a szarvasmarha-nevelés. A földművelés mindennapi ételmet hoz a konyhára; emeből pedig pénznek; és pedig némelyek meglehetősen. De nincs is ám gazda, ki marhát ne nevelne. Igaz ugyan, hogy egy-egy darab ára nem rúg nagyra, mert a svájci faj eltörpült alakjai sem hús, sem tejelés, sem munka-erő tekintetében nem válnak ki. Barmaikat mindazonáltal szeretik, s igen jól bánnak velök. Szükséges marha-állományuk saját nevelésökből egészül ki, azon kívül piacra is kerül belőle. A marha-tenyésztés mindig nagyobb és nagyobb tért foglal; melyre a közel fekvő Szent-Gotthárdon évenként nyolczszor eső országos vásároknak döntő befolyásuk van; de a szent-gotthárdi hétfői hetivásárnak lendítő hatása sem vitatható el, mert a szarvasmarha ez alkalmakkor is jelentékeny mennyiségben van kiállítva, az adás-vevés és kéz-esapás éppen úgy folyik ekkor is, mint az országos vásárok alatt.

Valóban sajátságos, mily szoros a földrajzi tényezők belső összefüggése s egymásra-hatása! Kéthely s környékének vidéke alkalmas a marha-tenyésztésre; a legközelebbi középpontban, Szent-Gotthárdon, meg heti s gyakori országos vásárok tartatnak, és pedig ős-idők óta; mert III. Károly királyunk 1736-ki intézkedésével, hogy az országos vásárok száma évenként 8 legyen, gondos elődeinek már ember-emlékezetet meghaladó idő előtt életbelépett rendeleteit csak megerősítette, s nem új kiváltságot engedélyezett.

A hol a marha-tenyésztés ily kedvező talajra talált, ott természetesen még a földet is szarvas-marhákkal, s nem lovakkal művelik. Az ökrök, a gazda-birtokok felaprításával, mindig jobban és jobban kiszorulnak, a tehenek pedig szaporodnak; úgy, hogy az igás marhák ma már legnagyobb részt tehenek. Céljokat azonban hogy tejeljen is, meg dolgozzék is a marha, nem igen érik el;

mert a nagyon is fiatal korban igába került állat nem fejlődhetik ki, s így nem igen bírja a munkát, azon kívül, folyton nehéz munkával levén terhelve, kevés tejet ad, s ez sem valami jó.

Sok egyént még a szarvasmarha-nevelés sem juttat elégséges pénzhez; elképzelhetni tehát, mily jól esik nekik, hogy ősszel és télen, midőn más teendőjük nem igen van, a szomszédos urasági erdőből fát szállíthatnak. Sőt némelyek még vesznek is fát nyeregre, s szükséges költségeiket ily módon teremtik elő.

Az eddig említett jövedelem-forrásokból befolyó összeg az egész családé, s kezelője a család-apa. De azért ne gondoljuk, hogy a háztartás vezetésével elfoglalt anyák keze teljesen meg van kötve pénz dolgában. Korán sem. Nekik is meg van saját területök, melyen belül önállóan rendelkeznek. Így a „majorság“ kizárólag az ő kezeikben van letéve. De meg is tömök ám ebből néha-napján zsebjüket; a sok szép és drága ruha leginkább ebből kerül ki, s nem igen szorulnak a közös pénz-tárra. A „*len-gazdaság*“ szintén az asszony gondja; termeli és kezeli a lent ügy, a mint neki tetszik; „*gazdá*“-jának (férjének) egyáltalán nem felelős róla, csak a család fehér-neműjéhez szükséges mennyiséget szolgáltatassa be.

Szórakozás.

„Munka után jól esik a nyugalom“, tartja a magyar közmondás, melynek igazságát maga az élet bizonyítja, s nines kor, mely a természet-törvény alól kivételnék. Hiszen már a csecsemő is, kinek öntudatlan ébren-léte, tehetetlensége következtében, folytonos küzdelem, a nap legnagyobb részét nyugalás és alvás közt éli át. A gyermek-kor pedig, midőn a testi és szellemi szervezet még fejletlen, valósággal a játék és szórakozás kora. Erről meggyőződést akarván szerezni, nem kell az uri családokhoz becsempézett mesterséges gyermekjátékokat fölkeresnünk; hanem maradjunk csak az egyszerű földművelő családi körében, mely természetességéből még mai nap sem vetkőzött ki. Szinte meglep bennünket, a mit tapasztalunk; mindegyik nemnek külön-külön, majd ismét közös játékaik vannak, melyek nem csak a gyermekeket szórakoztat-

ják, hanem még a felnőttek is mulatnak rajtuk. Lássunk néhányat közülök.

A fiúk legkedveltebb játékaiknak egyike az „osztás“, mely abban áll, hogy a fiúk leülnek sorban egymás mellé, kivéve kettőt, kik közül az egyik „osztó“, a másik „kopó“. A kopó háttal áll a többiek felé; az osztó pedig, egy gombot, vagy kavicsot véve kezébe, sorra járja a fiúkat, kiknek mindegyike előtt úgy tesz, mintha átadná a gombot, illetőleg kavicsot. A sor végére jutván az osztó, oda szól a kopónak:

„Keress kopó, ha találsz ;

Ha nem találsz, vatarászszt !“

Ekkor fölkerekedik a kopó, s a kiről hiszi, hogy a kérdéses tárgyat nála megtalálja, annak kezeit megnézi. Ha eltalálja, akkor az, kinek kezében a tárgyat megtalálta, lesz a kopó, a volt kopó pedig az osztó; ha nem, akkor „egy esztendősen vén kopónak“ nevezik, s a játék tovább foly az előbbi módon. Megjegyzendő még, hogy a fiúk már a játék kezdetén megállapodnak abban, ha a kopó tíz esztendősen lesz „megcsiribülök“ (megesiklandozzák).

Az „osztás“-nál nem sokkal marad hátrább az „ollózás“. A fiúk körben állanak, s mindegyiknek helyét követ, vagy pálczával jelelik meg; egyet pedig a kör közepére állítanak. Megkezdődvén a játék, a kör közepén álló fiú, kit „olló“-nak hívnak, a körben állók egyikéhez megy, s kérdi tőle: „Hol az olló?“ A kérdezett, a vele szemben állók egyikére mutatván, mondja: „Ott van.“ Kapja magát az olló, a mutatott fiú felé tart, de szemeivel folyton a háta mögött történeteket figyel; mert míg ő a kérdéses fiúhoz közeledik, a többieknek helyet kell cserélniök. Azon kell tehát lennie, hogy a helyet-cserélők egyikének helyét elfoglalhassa, s ha ez sikerül, akkor egy, minthogy a kör közepén levő számára nincs hely, természetesen hely nélkül marad, s ez lesz az „olló“.

A „gazdás“ játék rendkívül gyakori a fi-gyermekeknél. A fiúk, egynek kivételével, ki a kör közepén áll, s „gazdának“ hivatik, össze-fogódzva kört képeznek s éneklük:

„Fekete fának festéktye, festéktye;

Szóma szának záloggya, záloggya,

Ki elmosolintya.“

Szabatos helyesírással:

„Fekete fának festékje, festékje;
Szalma szálnak zálogja, zálogja,
Ki elmosolintja.“

Az utolsó szó éneklésénél a hangot elkapják s mindnyájan letérdelnek, kivéve a középen állót, ki ekkor a térdeplők egyikéhez megy s ujját az illetőnek fején kereszt-alakban végig huzza. Ha ez mosolyog, zálogot vesz tőle; s így folytatódik tovább a játék, míg nem a zálog-tárgyak megszáporodnak. Ekkor megkezdődik ezek kiváltása, mi rendesen futás által történik.

A „*zsebkendő-keresés*“ szintén a fiúk játéka, melynél sokkal érdekesebb a csak leányoknál szokásos „*szembekötő*“, „*járom, járom az úrnak a városát*“ és az „*ispiláng*“, melynél a leányok, egymás kezét megfogva, kört képeznek és mozdulatlanul állanak; egy pedig a körön kívül jár és így énekel:

„Ispiláng, ispiláng, ispilángi rózsá;
Rózsá volnék, piros volnék,
Mégis kifordulnék.
Két garas híja,
Zöld selyem rostja;
Szeder-szemű szép Nanicza
Fordulj jobb karodra.“

A körben álló leányok közül a megnevezett ekkor kifelé fordul. A körön kívül álló ekkor ismétli az éneket, azon különbséggel, hogy mást nevez meg, a ki azután szintén kifordul. Így folytatják tovább, míg nem arczczal mindnyájan kifelé fordulnak. Ha még tovább is akarnak játszani, ugyancsak a fentebb leírt módon járnak el, csak a forduláskor lesz eltérés, mert a ki fordul, most már nem ki-, hanem be-felé néz.

A fi- és leány-gyermekek közös játékaik közt, „*a farkas és a bárányok*“-on kívül, legnevezetesebbek: a „*turós*“ a „*hidas-mesteres*“ s a „*kecske és a kertész*“, vagy másként „*a macska és az egér*“.

A „*turós*“ abban áll, hogy a fiúk körben ülnek, s mindegyik háta mögött áll egy leány, ki az előtte ülőnek, kit „*turó*“-nak hívnak, arczát előkötőjével elfödi. A kör közepén egy leány áll, s

midőn már minden rendben van, hogy a játékot megkezdhetik, a „turót“ őrző leányok egyikéhez fordul s kérdi: „*Komám-asszony, van-e turó eladó*“? A kérdezett válaszol: „Van“. Kérdő: „De nem kukacos-e?“ Midőn ezt kérdezi, föllebbenti egyszersemind a turót elfüdü előkötőt. Kérdezett: „Nem, tegnap melegítettem ki“. Kérdő: „Hogy agygya? (adja)“ Kérdezett: „Kilenez lépés, bat futás, kilenez kenyér dagasztás. Abbú (abból) bizony nem esző (eszél), míg csak meg nem betegsző (betegszel)“. Ekkor a kérdő és kérdezett ujjokat a turóra teszik, s egyszerre, de ellenkező irányban, egyik jobb, másik bal felé, futni kezdenek; a melyik előbb ér a turóhoz, azé lesz a turó.

A „*hidas-mesteres*“-nél két fiú, vagy egy fiú és egy leány összefogódzik; a többiek egy sorba állanak. A sor élén álló kérdezi az összefogódzók egyikét: „*Hidas-mester, itthon vagy-e*“? Ez feleli: „*Itthon vagyok, csak most jöttem*“. Kérdő: „*Ereszsz át a hidadon*“. Hidas-mester: „*Nem eresztelek át; mert a mi hidunk igen aranyos, a te lovad igen patkós, mind fölívágja*“. Kérdő: „*Ha fölívágja, gyönggyel-bönggyel kirakatom, arany-füsttel megfuttatom*“. Ekkor az egész sor futásra kerekedik, s átbúvik az összefogódzók keze alatt; miközben ez utóbbiak így énekelnek: „*Bújj, bújj zöldes, zöld fű, leveles; nyitva van az aranykapu, csak bujjatok át*!“ Midőn a sor végén levő is át akar bujni, ezt elszakítják a többitől; s valahányszor az egész sor elvonul kezök alatt, az utolsóval mindig így tesznek; mígnem a sorban levők száma kettőre olvad, s ekkor ezek lesznek a hidas-mesterek.

„*A kecske és a kertész*“-t játszani akaró fi- és leány-gyermekek összefogódzván, körbe állanak, kettőt kivéve, kiknek egyike a körön belül, másika a körön kívül marad. Az előbbit „*kecskének*“, az utóbbit „*kertésznek*“ hívják. A kertész megszólítja a kecskét: „*Kecske, kecske, mit csinálsz a szőlőbén*“? Kecske felel: „*Eszem*“. Kertész: „*Kapáltál-e*“? Kecske: „*Nem*“. Kertész: „*Öntöztél-e*“? Kecske: „*Nem*“. Kertész: „*Nem félsz, hogy megfoglak*“? Ekkor a kecske menekül; mert a kertész kergeti, s minden áron el akarja fogni; még a körbe is bemegy, ha teheti. Ez ugyan nem könnyű dolog; mert a körben álló fiúk semmikép sem akarják beereszteni.

Ha sikerült is neki bejutnia a körbe, a keeske elfogása még nem biztos, mert ez szabadon ki- s bejárhat, míg a kertész a körben állók részéről mindig akadályra talál. Ha elfogja a keeskét, akkor a kertészből keeske lesz, az ő szerepe pedig a játszó egyikének jut.

Van még egy sajátzerű játékok, mely azonban leginkább csak kisorsolásra szolgál. Midőn ugyanis egyes játékok előtt nem tudnak megégyezni abban, ki vigye a legnehezebb szerepet, körbe állanak, és egy, ki a körön belül van, a körben állók egyikén kezd, s mindegyikre egy szótagot számítva, a következő sorokat mondja :

„Ekedem, bekedem, tenger táncz;
Hajdú sógor mit kívánsz?
Nem kívánok egyebet,
Rakjunk egy kis kű-szeget. (kő-szeget)
Kű, kű (kő, kő) nyomadék,
Barány, barány bükedék.
Bükd ki szívem egyiket,
Talán a legszebbiket“ !

A kire az utolsó szótag esik, az köteles a kérdéses szerepre vállalkozni.

Földműves népnél, egész héten terhes munkával levén elfoglalva, rendes mulatságról, az esetleg előforduló alkalmakat leszámítva, hétközben szó sincs; csakis a vásár- és ünnepnapok azok, midőn a társadalomnak e munkás osztálya is kipihenheti heti fáradalmait. De fel is használják ám üdülésre szánt idejüket. Elvégeződven a szokásos isteni-tisztelet, a házasok fölkeresik rokonaikat, jó barátait s békés szomszédaikat; télen meleg szobában, nyáron a ház előtt elterülő pázsiton helyet foglalva, megbeszélik személyes és családi, községi és gazdasági ügyeiket; meghányják-vetik a lefolyt hét eseményeit; s mindezekből kifogyva, az öregebbek áttérnek a régi jó időkre, összehasonlítván ezeket a világ jelenlegi folyásával. A fiatalabb házasok ellátogatnak a koresmába is, hol rendesen széles kedv uralkodik a nagy számban jelenlevő házasszatlanok közt.

A legények és leányok vásár- és ünnepnapi szórakozása az utca-ajtóban kezdődik; itt enyelegnek egymással, míg nem a

legény, vagy néha társai is megkérik az édes anyát, hogy bocsássa leányát a mai mulatságba. Az anya, minthogy különben is szándéka volt megjelenni, enged a kérelemnek; s ellátogat leányával a koresmába. Enni valóról az anya gondoskodik, s rendesen otthon készítenek egyet-mást, koresmáros uramnak nem nagy öröme; a bor pedig a legények dolga. Most aztán megszólalnak a hegedű húrjai; a fiatalság vére fölpezsdül; a jó kedv még a bor által is fokozódik; s végre megkezdődik a táncz. E rég várt pillanatot rögtön fölhasználja a legény; választottját nevéen szólítja, ki ezt megértvén, hozzá megy, s tánczra perdülnek. E pillanattól kezdve a leánynak igen furesa szerepe van; választottján kívül senkivel sem szabad tánczolnia, mert ellenkező esetben kedvese hűtelennek tartja. Így foly tovább a megkezdett mulatság; a jó kedv s vidámság mindig fokozódik; míg nem eljáván az idő, az anyák leányaikkal, a legényektől kísérve, hazatérnek; az utóbbiak pedig még egyszer betekintenek a koresmába, hol úgy igazában rákezdik a dalolást, s gyakran hasadó hajnal veti őket haza. Ily alkalommal szokásos dalaik pl. a következők:

„Magyarország hegyoldalán két szál rózsza nyílott,
Harmincz-három huszár-gyerek rajta karéगतott.
Ne karéगass huszár-gyerek, mert lecső lóra (róla);
Nincsen veled édes anyád, a ki megsíratna!

Ne sírjon kéd édes anyám, jól vagyok tanulva,
Sem karéba, sem kaluppbba le nem esem lóra;
Mert a huszár a nyeregbe bele van teremve,
Mint a tő-fa a jó földbe legyökeresedve.“

Ismétlés esetén a két utolsó sor helyett ezt éneklük:

Mert a huszár a nyeregben, mint a villám, úgy vág,
Az ellenség bal oldalán könnyen oda talál.

Vagy:

„Hej mind olyan a mostani kapitány,
Megszólítja szegény huszárt az utcán:
Hol jársz ilyen késő este gaz-ember?
Szeretőmmél voltam Uram az egyszer.“

Arra kérem a kapitány Uramat.
Engedje el most az egyszer hibámat!
Megszolgálom még az Urnak valaha.
Járhat még az Ur is késő éjszaka.

Tánczukat illetőleg nem tagadható, hogy a németektől importáltak egynémelyikét is el-eljárvák; de természetők még sem tagadhatja meg magát; mert leginkább a csárdást kedvelik, melyet ők „*toprózás*”-nak hívnak. Ezt kétféleképp járvák; a legény ugyanis vagy mindkét kezét a leány csipőjére, ez pedig az övét a legény vállaira teszi; vagy mindegyik jobb kezével fogja a másikat s bal kezököt csipőre teszik. De akár az első, akár a második mód szerint topróznak, mindig egy helyben mozognak.

A földművelő osztály, foglalkozásánál fogva folytonos munkára levén utalva, s így szórakozásra nem levén gyakori alkalma, természetes és józan eszével segített magán, s még a komoly munkát is nem egyszer oly alakba öntötte, hogy ez rá nézve a legkellemesebb időtöltés.

Igy a *len-nyomás* (dörzslés) és a *kukoricza-fosztás* náluk valódi multság; lefolyása mindkettőnek ugyanaz.

Elérkezvén a kukoricza-fosztás ideje, a gazda-asszony személyesen hívja meg a fosztókat; meghívás nélkül senki sem mehet el, vagy ha esetleg odavetődik, mint hivatlan vendéget a házi-asszony mibe sem veszi. A meghívottak elmulaszthatatlan kötelességöknek ismerik a fosztásra megjelenni. A fiatal menyecskék teljes ünnepi díszben vesznek részt, a többiek egész egyszerűen vannak öltözve. Megkezdődvén a fosztás, fölhangzik a magyar nóta is, melynek szebbnél-szebb dallama vissza-hangzik a dalolók kedély húrjain. Kifogyhatatlanok a dalban, alig hangzott el ajkaikról az egyik, már is megkezdődik a másik; s midőn már mindegyik kornak és nemnek kijutott a magáé, öregek és fiatalok közösen rákezdik ez alkalommal szokásos, kedves dalukat, melynek szövege a következő:

„Az eke a földet mindig jobbra hajtja.
Az asszony a lányát mindig jóra hajtja;
Szépen fölneveli, más kézre cserzi,
Mikor más öleli, könyes szemmel nézi.

Nem ám az az asszony, kinek sok ludja van,
Hanem az az asszony, kinek szép lánya van.
Ludam is sok vagyon, lányom is szép vagyon;
Hej, én azért mégis derék asszony vagyok!

Nem ám az a gazda, kinek hat ökre van;
Hanem az a gazda, kinek szép fia van.
Fiam is szép vagyon, ökröm is hat vagyon;
Hej, én azért mégis derék gazda vagyok!"

Előre haladván a fosztás, s javában folyván az ének, melyben fő-szereplők a nők, a legények is előveszik bodza-fából saját-kezüleg készített furulyájokat, s mintha csak versenyre akarnának kelni a gyöngébb nem által imént szerzett babérért, ugyan-csak-kivágják ám a rezet. Rendesen a legügyesebbek egyike fujja el először a csöndest, mely mintegy előkészítő; mert pár perez, s már is a talp alá való csárdás hangjai villamozzák föl a fiataltságot, s kiki választottjával apróz. Ha kifárad az egyik, ráfujja a másik, s mintegy új erőt önt a tánczosokba, kik talán föl sem hagynának a tánczozal, ha még egy határ fosztatlan kukoricza nem várakoznék rájuk. Jó vártatra elnémul a furulya; a fiataltság munkához lát, mignem a zene ismét tánczra esalja; s így ismétlődik ez néhányszor. A táncz után következő csendes munka-időt az öreg anyókák használják föl különösen; a hangadó szerep ekkor az övék; teljesen elemőkben vannak s kifogyhatatlanok a beszédből. Kezdetben rendesen mesélnek Hüvelyk Matyiról, az elátkozott várról, az ördögös asszonyról és az ördögről, mint szabó-legényről és fikáról; később áttérnek a halottakra, kiknek lelkeit haza jártatják, s igaz-mondásuk támogatására rémes jelenetekben gazdag példákat beszélnek el. Mintha megbűvölték volna az egész társaságot, oly bámulatos hatása van beszédjöknek; a még pár perezczel előbb derült hangulat elborul, a jó kedv lelohad, mindenki elnémul, a lelkek haza-járásának gondolata a félelem egy nemével tölt el mindenkit. A nők lázas izgatottsága kétszeresen fokozódik, midőn bátorítóiknak, a legényeknek, egyszer csak hült helyét találják. Ezek ugyanis észrevétlenül kiszöknek a többiek közül, hogy ez alkalommal szokásos csinyjőket elkövethessék. Együtt levén a legénység, a házi-gazda gazdasági

eszközei és egyéb mozdítható szereit közül kiki, a mit legközelebb ér, megragad valamit, s a falu leglátogatottabb helyére viszi; itt torony-alakulag össze-rakják az elhordott tárgyakat és szép csöndesen, mintha mi sem történt volna, vissza-térnek a fosztó-házhoz, s a mint előbb ki-, úgy most szép lassan, egyenkint, be-lopódnak a magukra hagyott s az öreg anyókák beszédje által félénkké lett nők közé. A fosztás tovább folyik; a furulya hangjai s a közben-közben fölhangzó ének a vidám hangulatot ismét vissza-varázsolják. A házi-gazda is örül, hogy kukoriczája sem ad többé gondot; de azt nem sejtí, hogy gazdasági szereit másnap majd csak az utczán szedheti össze. Elvégződván a fosztás, a házi-asszony jól tartja, hogy így mondjam, vendégeit. Bort ily alkalommal nem isznak, hanem annál jobban étkeznek és tréfálódnak. Elmaradhatatlan süteményök ilyenkor a „béles“. Elfogyasztván a házi-asszony készítményét, mielőtt eltávoznának, rákezdik közösen:

„Hajnal, hajnal, hajnal akar lenni,
Az én rózsám háza akar menni;
Haza menne, de nincs kísérője,
Elhagyta a régi szeretője.

Most elmegyek babám valamerre,
A Bácskának teljes közepére;
Leszek én ott tulipán képében,
Kedves rózsám háza elejében.

Bort nem iszom, fogadásom tiltja;
Vizet innám, ha a rózsám adna;
Azt is csak úgy, ha szájából adna,
Mint galamb a párját, úgy itatna.“

E dal éneklése után, — a jótartást kiki megköszönvén, s egyszersmind nyugodalmas jó-éjszakát kívánván a ház-népének, melynek minden ébren levő tagja viszont a vendégek fáradságára kívánja az isteni áldást, a legények egyike ráfujja, a többiek pedig választottjok mellé sorakoznak, s vígan térnek háza felé.

A családi élet nevezetesebb eseményei alkalmából rendezett mulatságokon kívül, e földművelő népnek legkedélyesebb szórakozása a *disznó-tor*. Ez alkalommal a gazda személyesen hívja meg

rokonait, jó ismerőseit és szomszédait a lakomára, melynek legjellemzőbb vonása a valódi otthoniasság. Az ételek, melyeket rendszeren a falu, vagy a rokonság leghíresebb szakácsnője készít, a következő sorrendben kerülnek asztalra: Hús-leves metélttel; hajdina-leves; savanyú gomba-leves, melybe a sertésnek megfőtt veséjét és tüdejét aprítják; rántott-leves metélttel, melyben az első levesből kivett egész tyúkot is föladják, s a házi-gazda fa-tálon fölmetéli és minden vendégjének juttat belőle egy-két darabkát; új káposzta tavali sonkával; frissen sült disznó-hús kálbászszal; végül béles és perecz. A család-tagok mind egy tálból, az úgynevezett „arató-tál”-ból esznek; a vendégek számára külön-külön teríték van. Ez alkalommal természetesen bor sem hiányzik az asztalról; és pedig leginkább az új bor járja, melyek milyenségét ilyenkor döntik el közös megegyezés útján. Javában folyván a poharazás, a legöregebb vendég föláll és meleg szavakkal felköszönti a házi-gazdát, ki, örömet nyilvánítván a kedves vendégek összejövetelén, szintén egyszerű, de őszinte s megható szavakban válaszol. E felköszöntőket megelőzi és követi a családi és községi, gazdasági és társadalmi kérdések szellőztetése, melybe néha úgy bele merülnek, hogy a régi magyar nótára alig jut idő; e nélkül pedig multságuk nem is lenne teljes. Későre járván az idő, s a jó kedv is elérvén ne-továbbját, megindul a vendég-sereg haza felé.

Időnkinti s alkalmi szokások és hiedelmek.

A nép-élet bármely részének tanulmányozása közben gazdag tapasztalatokat szerezhet az ember, de a gondolkodásmód eredetisége, s a multnak a jelenben való lenyomata sehol sem domborodik ki oly élethűen, mint az időnkinti és alkalmi szokások vizsgálásánál. Nincs figyelemre méltó része az évnek, melyhez egy-egy eredeti, lényegét s czélját tekintve meglepő szokás ne fűződne.

✓ Az év elején hívik *házi* *szentelés* a vallásos jelleggel bíró „ház-szentelés”, mely következőkép folyik le: Újév napján délután maga mellé vevén a pap a mestert, két czéhmestert, kiknek egyike szenteltviztartót, másika egy nagy, házi fonallal befűzött tűt tart, és két

szolgálatot tevő gyermeket, megkezdi körutját, melyet csak a nyolczad leteltével fejez be. Belépven a pap a házba, nyomban követi a mester, ki az ajtónál hajadon fővel megáll és ezeket írja föl: G. M. B. És az illető évszámot: 1884. (Gáspár, Menyhért, Boldizsár. 1884). A szobában az asztalt ez alatt fehér abroszszal beterítik, s erre helyezik a család legutóbbi husvétii gyónását igazoló czédulákat. Átlépven a pap a szoba küszöbét, megszenteli a házat, s leül az öt állva fogadó háznép közé, vallásos oktatást ad mindnyájoknak, a kis gyermekeket imádkóztatja, s ha a gyónó-czédulákat egyáltalán nem, vagy a családtagok számának nem megfelelőleg találná az asztalon, figyelmezteti a családfőt e szomorú jelenségre, s óva inti, nehogy a jövőben ez ismétlődjék. A gyónó-czédulák megszámláltatván, a czéh-mester türe fűzi őket, a mester pedig összeszedi a lélekpénzt (13 kr.); s ezzel a házszentelésnek vége.

A farsangot, mint mások, úgy ők is megtehető vigán töltik, de említésre méltó különleges szokásuk nem igen van, kivéve farsang első napját; mert az „ördög-váltságot“, vagyis a legénynyé avatáskor megígért bort, ekkor fogyasztják el.

Farsang három utolsó napja zene-szó és folytonos mulatás közt eltelve, hamvazó-szerdán délelőtt a falu legényei jó számmal bekenik-fenik magukat, s ily nevetséges módon, zene-szóval végig mennek a falun, miközben egyes házakhoz is betekintenek, szalonnát és más, farsangról megmaradt húsdarabokat szednek össze a cigányok számára.

Hamvazó-szerdát követő csütörtök, melyet „kis farsang“-nak hívnak, az asszonyok napja. Férfit egyet sem láthatni ekkor a koresmában, de az asszonyok mind ott vannak; senki sem maradna közülök otthon. Habár a zene édes hangja nem esiklandozza talpoikat, végtelen jól, teljesen fesztelenül mulatnak, s hogy a bőjt első péntekje egy falat húst se találjon, minden zsíros ételt és húsmaradékot elfogyasztanak.

A nagy bőjtöt szigorúan megtartják, egész tartama alatt leginkább csak tej-haszonnal élnek, s még az előbb használt zsíros edényeket is félre teszik, nehogy valakinek eszébe jusson ezekben készíteni az ételeket.

Nagypénteken délben mindnyájoknál következő ételek kerülnek asztalra: olajos-bab (helyben sajtolt tök-mag-olajjal készítve), tejes köles-kása és mákos-kenyér (fonyott mákos-kalács). Nincs eszlád, legyen az gazdag vagy szegény, melynek asztaláról e napon a mákos-kenyér hiányzanék. Ha mindjárt kölesön kérik is a mákot, de előteremtik; mert azt hiszik, hogy ha nagypénteken „mákos-kenyeret“ nem esznek, azon évben nem terem mákjok.

A ki valamit kölesönben bír, e napon visszaviszi tulajdonosának, mert különben — szerintök — „*sem az aratáshoz, sem a pénzhez nem lesz szerencséje.*“

A gazda-asszony nagy-pénteken kora-reggel, kilencz idegen kútból lopva, hogy senki észre ne vegye, vizet merít. Ezt azért teszik, mert azon hiedelemben vannak, hogy azon gazda teheneinek tejét, kinek kútjából vizet vihetnek haza, mind az illető gazda-asszony tehenei adják le. E napon tejet, vagy tejhasznot semmi áron sem adnak ki a házból; mert — vélekedésök szerint — ez esetben teheneiket egész évben a boszorkányok fejnék le.

Föltámadás után a hegyeken örömtüzeket raknak, és pisztolyal lövöldöznek husvétnapján mise utánig.

A nagybőjt utáni húsevést, husvét reggelén, szentelt sonkával és kalácsesal kezdik meg; de ezekből csak azoknak szabad enniök, kik a zsíros ételektől egész nagybőjton át tartózkodtak. Rendkívül óvatosan bánnak a szentelt-hússal és kalácsesal; mert azt tartják, hogy a hány darabka szentelt hús esik a földre, annyi itezével kevesebb zsirja lesz sertésöknek; s a hány szem morzsa hűl le a szentelt-kalácsból, annyival kevesebb buzájok terem. A szentelt-húsból megmaradt csontokat összeszedik, s a padlásra a tető alá dugják. Minél több csontot tudnak félrerakni, annál szerencsésebbeknek tartják magukat; mert azon hiedelemben vannak, hogy ezek által házok a jég-esőtől, dög-vésztől, tüztől és tolvajoktól meg vannak mentve. Az öt évnél idősebb csontokat aratáskor a képékre tűzdeli a gazda, hogy jószágába a villám bele ne csapjon.

A tojás-pirosítás húsvétkor náluk is szokásos. A fehér tojást, mielőtt pirosítóba tennék, viasszal kicizfrázzák; a festék a nem viaszos helyeket bevonja, a viasz pedig a meleg hatása folytán

leolvad, helye fehér vagy fehéres-sárga marad; s így jő létre a ezífrázott piros-tojás, mely a házi-asszonynak meglehetősen gondot ad, minthogy mindegyik kereszt- és bérma-gyermekének, szokás szerint, kettőt kell ajándékoznia.

✓A virág-vasárnap megszentelt cziróka (barka) egyrészét dörgés alkalmával a tüzre teszik, hogy füstje megakadályozza a villám lecsapását; másik részét pedig husvét második napján a mezőre viszik, itt letűzdelik, hogy a jég el ne verje vetéseiket. Ha e nap délutánján a telekben sétálgatunk, megható látyány tárul szemeink elé; minden vetésnél térden állva ájtatoskodó s az isteni segélyért esedező egyéneket látunk imáikba mélyen elmertülve.✓

A hosszú tél után epedve várják a tavaszt, s gyakran emlegetik Benedek napját, hogy csak volna itt már, mert: Benedek zsákkal hozza a meleget. E napon szoktak hagymát ültetni, melylyel a szarvas-marha szarvát bekenik, hogy a boszorkány ne árthasson neki. Ha valaki megcsömörlött, e napon ültetett hagymával megdörzsölik, s — szerintök — okvetetlen meg kell gyógyulnia.

Szent-György nap elő-estéjén érdekes a kérdéses falvakat megtekinteni; mintha csak valakinek fogadására készülének, oly ünnepies kép tárul elénk. Mindegyik kapura, ajtóra és ablakra vad rózsza-ágakat tűzdelnek, hogy a boszorkány a szobába és istállóba lábát be ne tehesse.

Május elseje előtt való éjjel a legénység kapja magát s szét-szedi a falu egyik előkelő gazdájának szekérét, melynek elejét kihuzzák az erdőre, honnét egy szál fürtös fenyőt (lucz-fenyő) hoznak haza magukkal. Most már az a kérdés, hova állítsák a május-fát? Rendesen azon ház elejét szokta díszíteni, melyben „a *falusi szépe*“ lakik. Ha ennek személye körül nincs vélemény-eltérés, akkor nincs semmi nehézség; de igen gyakori eset, hogy e szép címet kettőnek ítélik oda. Ily esetben a gordiusi csomót nem úgy oldják meg, hanem ketté vágják, azaz két május-fát állítanak, mindegyik „*szépség*“ lakása elé egyet-egyet.

A május-fa, mely az ujat rendesen megéri, olyképen készül, hogy a fürtös fenyő-szálla, három méternyi magasságban, egy tüveg

bort, tetejére pedig koronaalaku, színes papírból készült lánczokkal és zászlókkal díszített rozmarin-fenyőt erősítenek.

A három fagyos szentet — Szervác, Pongrácz és Bonifác — nagyon respektálják; de Orbán nap után már nem tartanak fagytól; hiszen a füst is egyenesen emelkedik föl felé, mert Orbán eltávozott a tűzhelyről. Igaz ugyan, nem jó szántából, mert a mely házban csak van öreg-asszony, ez mindenütt seprőt fog, Orbánt először a tűzhelyről veri le, azután a konyhából kergeti ki s az utcza-ajtóig űzi, folyton seprővel ütven a földet. Kívül lévén Orbán a házon, nagy hangon dicsekszik az öreg anyóka a ház-beliek előtt mondván: „No, gyerekek, Orbánt kiseprőztem, nem lesz többé hideg.“

Pünkösöd vasárnapját megelőző éjjel már 12 órakor erősen pattogatják ostoraikat a pásztor-fiúk, jelezni akarván, hogy az ünnep-napja már elérkezett. Éjféle 12 óra után a legelőre verik ki marháikat, a látás határát teljesen megvilágosító tüzeket raknak, melyek kialudtával korán haza-hajtanak, hogy az isteni-tisztelet idejére, mindent rendbe szedvén, tisztába öltözködhessenek.

Halottak napja előtti este a temetői ájtatosság nincs náluk szokásban, csendes és kihalt a sír-kert, s azon gondolatot kelti az emberben, hát az örök-álmot alvóknak nincsenek szerető rokonaik, jó barátaik s egykori ismerőseik, kik sír-hantjaik fölött csak egy röpke fohászt is bocsátának az Úrhoz? De nem kell kétségbe esnünk, érző szivekkel van itt dolgunk; kiki otthon, csendes magányban rebegi buzgó imáját kedves övéiért.

Ez alkalommal az asztal fehér keczedlivel (terítő) van lefödve, melyre kenyeret, fok-hagymát, sőt és kést tesznek, azt hívén, hogy halottjok, ha az egész év folyamán nem jelent is meg, ezen éjjel fölkeresi őket, s így legyen neki, mit enni, ha éhes.

Miklós napján minden munka szünetel, mert azon téves nézet van közöttök elterjedve, hogy, a ki ekkor dolgozik, annak házárol minden zsuppot lehord a szél, vagyis háza tetejét leviszi.

Lucea napját megelőző éjjel járnak a „lucázók“, kik minden forgácsot és apróbb fa-darabot, a mit csak a „fa-vágátón“ találnak, össze-szednek. Azt hiszik, hogy ezzel egyszersmind a „ma-

jorsághoz“ való szerencséséjüket is elviszik a luczások ; vagyis, hogy sem kotlás-, sem tojós-tyúkjak nem leszen. Elgondolhatni tehát, mily nagy a háziasszony sürgés-forgása, hogy házánál mi elvinni valót se találjanak. Ha a luczázók valamelyikének sikerült, valahol egy kis forgácsot, vagy fadarabkát keríteni, bemegy valamelyik házba, a forgácsot leteszi a kemence ajtaja elé, ráül s egy vártatra rákezd: „Kétek tiktya, ludgya úgy megüjjenek, mint az én két czombom. Kotkodács. Mint az udvaron a kavics, annyi legyen a tojás. Kotkodács. A jány ojjan friss legyen, mint a nyúl az erdőben. Kot-kot-kot-kotkodács. Kétek disznájának akkora szalonnája legyen, mint az ajtó-szárfa. Kot-kot-kot-kotkodács!“

Mondókáját bevégezvén, föláll, s egy darabka szalonnát, kalácsot, vagy pénzt, a mint éppen van, adnak neki ; ő pedig ennek fejében, néhány darab forgácsot hagy ott. A házi-asszony ezeket gondosan összeszedi, a tyúkok tojó-fészkébe teszi, hogy minél többet tojjanak.

Lucza napja valóságos ünnep ; nincs ember a faluban, ki ekkor dolgozzék, mert attól tartanak, hogy a mivel és a min e napon dolgoznak, Lucza boszorkány mindazt szennyre változtatja. E hiedelemnek a nép ajkán ma is élő következő monda adott létet : Mintegy 80—100 évvel ezelőtt élt Farkasán egy Csilinkó nevű öreg csordás, kinek feleségét Judkának hívták. Az öreg Csilinkó és neje komaságba keveredett egy oly családdal, hol az asszonynak neve Lucza volt. Lucza-asszony gyermekeket szült, s ezután nemsokára meghalt. E szomorú eset megtörténte után, valamelyik év Lucza napján Judka ruha-fehérítéshez készült, miközben egy asszony jelent meg és segítségét ajánlotta föl Judka néninek, ki igen megörült, hogy terhes munkája így váratlanul megkönnyebbtült. Folyt is a dolog vigan egész estig, s Judka néni mindig azon gondolatban volt, hogy szomszéd-asszonya az, a ki neki segélyére jött. Egyszer azonban segítségének lábára tekint, s azt látja, hogy ezek szőrösek, s hátul boszorkányfarka van. Ekkor Judka néni, rémítően megijedve, rohan a szobába, hol férje már éji nyugalomra hajtá fejét. Elmondja neki, mit látott, s hogy szerinte nem lehet más, mint Lucza koma-asszonya, ki boszorkánynya lett. A fehérítéshez érkezett segítség,

vagyis, Judka néni szerint, a boszorkánynya változott Lueza komasszony, már nem győzvéen kívárni az időt, míg Judka visszamegy a konyhába, neki rohan a szobaajtónak, Judka felé tart és őt el akarja ragadni. Ekkorra már az öreg Csilinkó is fölocsudott álmából, s látván, hogy nem tréfa a dolog, gyantával és tűnjénnel füstölte a boszorkányt, ki még jó ideig a szobában időzött, míg nem végre nagy lármával hagyta el a házat. A megrémült öreg házaspár másnap, kimenvén a konyhába, elképedt, midőn látta, hogy a mit felhírtettek, szennyé változott. Ez időtől fogva Lueza napján senki sem mer szolgálai munkát végezni.

Éjféli-mise előtt, mint másutt, úgy náluk is szokásos a kártyázás, és pedig legkedveltebb játékaik: a gazdázás, huszonegyezés és királyozás. E mulatságot különféle tréfás szórakozás követi: Az öreg anyókák rendszeren ilyenkor szoktak össze-varrni egy legényt s egy leányt; de megjegyzendő, csak olyanokat, kikről tudják, hogy semmi akadály sincs egybekelésökre nézve; mert az össze-varrott párnak a következő farsangban, rendes szokás szerint, házasságra kell lépnie.

Tréfa tréfát ér, még nem is nevettek eleget az egyiknek, nyomban következik a másik, a „legényfelavatás“.

A legénykorba lépő fiút, ha még oly hori-horgas is, mielőtt legénynyé avatták volna, nem tűri maga körében a legénység. Hogy és miként történik a felavatás, a legényke csak akkor tudja meg, midőn a szokásos szertartásokon ő is túl-esett; mert a kit már legénynyé ütöttek, „szótartó“-nak kell lennie, és semmit sem szabad a vele törtétekből elárulnia. A kit a legénység saját kebelébe föl akar venni, egyik legény-ismerőse által elhivatja. Az illető, mit sem sejtván, megjelenik. Ekkor a legények legidősbike, úgynevezett „mesterc“, összeszedi az egybegyűlt legénység kalapjait, nem hagyván ki a felavatandóét sem, és kiviszi a konyhába, mint ő mondja, megbabonázni. A legény-kandidátus kalapját szénnel erősen bekenvén, vissza-viszi valamennyit a szobába és felszólítja a legénységet, hogy kiki válaszsza ki kalapját és dörzsölje be vele saját arcát. A mester szavainak mindegyik engedelmeskedik, s nyomban nagy bahota keletkezik. A felavatandó, nem tudván a nevetés okát, csak

néz és bámul. Mikor már mindnyájan kifáradtak a nevetésben, oda áll a mester a fölavatandó elé, s így szólítja meg őt: „*Öcsém ördög vagy*“. Az illető természetesen szabadkoczik; de végre is, midőn kezébe tükröt adnak, s látja, hogy arca csupa korom, arról kénytelen meggyőződni, hogy csakugyan hasonlít az ördöghöz. A kormot mindaddig nem szabad letörölnie arczáról, míg meg nem igéri, hogy bizonyos mennyiségű bort fog fizetni. Ez az úgynevezett „*ördög-váltság*“, melyet farsang első napján fogyaszt el a legénység.

A házi-gazda, Lucza estején, teljesen új deszkából egyszerű lóczát készít, melyet éjféli mise alatt kivisz a ház elé, lábait szétvetve, ráül s annyira lehajol, hogy a lócza lábai közt fölnézhesse a padlásra, hol megláthatni, mit csinálnak a boszorkányok. Hiedelmük szerint, többen látták már a boszorkányokat ilyenkor koporsócsinálással elfoglalva; s a mely házban ez történik, ott a rokonságból rövid idő alatt el kell halni valakinek.

Ezen egyszerű nép képzelő ereje itt nem állapodott meg, tovább ment, és módot keresett annak megtudására, kinek kell közülök megválni az élettől? A család-anya ugyanis karácsony előtti este annyi darab fát szed össze, a hány tagból áll a család; mielőtt éjféli misére menne, a kemence körül fölállogatja őket, s gondolatban mindegyik darabhoz a háznép egyik tagjának nevét fűzi. Haza-térvén a miséről, első s főteendője megnézni, nem dőlt-e el a felállított fadarabok egyike? Ha igen, akkor biztosra veszik, hogy a család azon tagja, kinek neve a ledőlt fadarabhoz volt kötve, a jövő karácsonyt nem éri meg.

Azon anyák, kiket az Ég sok leánynyal áldott meg, éjféli mise alatt egy darabka gyertyát vesznek pénzért a mestertől, azt hívén, hogy „*kedves cselédjeik*“, ennek folytán, jövő ilyenkorig minden bizonynyal férhez mennek.

Az éjféli misére menő leányok útközben kölest szoktak hinteni; boldog az, ki minél többet szét-szórhat; mert azt tartják, hogy a mily mennyiségben hinti el valaki a kölest, oly arányban jönnek majd a kérők.

Karácsony böjtjén minden háznál egy új seprőt hoznak le a „*hí*“-ből (padlásról). Másnap reggel a család legöregebbike végig

sepri vele a folyosót, s azután fölteszi az istálló mester-gerendájára. Midőn a gazda igába fogja marháit, e seprőt mindig leveszi s vele az istálló küszöbét megkeresztezi, hogy marháit meg ne igézhessék, vagyis szemmel meg ne ronthassák; mert ez — szerintök — veszélyes a szarvas-marhára, minden tagja el kezd reszkedni, s legtöbb-ször el is pusztul.

Karácsony ünnepiességét nagyban emelik a „betlehemesek“, kik minden háznál több megható és vallásos színezettel bíró éneket szoktak elzengeni. Mutatványul ime itt a következő:

„Bárcsak előbb fölébredtem volna,
Kis Jézuskát megláthattam volna.
Hármat csendült a fülem az angyal-mondásra:
Hogy kis Jézus született rongyos istállóba.“

Ez alkalommal szokásos énekeik közt, nem egyszer eredeti tárgyú, fölfogásukat s gondolkodásuk módját a maga valójában föltáró darabokra akadunk. Ilyen pl. a következő:

„Menny-országba jer pajtás!
Ott van ám a jó tartás,
Sör, bor folyik, mint tenger;
Ott ihatik az ember.

Egyik angyal furuglyál,
A második tánczot jár,
Minden ember így ugrál:
Hipp, hopp, hipp, hopp, te madár!“

Apró szentekkor nagy divatban van a „suprálás“ (korbácsolás). A legények már kora hajnalban járnak-kelnek az utcán, s mind-egyik alig várja, hogy választottjával találkozassék, mert ez az első, kit megkorbácsolnak, e szavak kíséretében: „Keléses ne légy az új esztendőben! légy frís, egészséges és szófogadó! ha vizért küldenek, borért menj! ha borért küldenek, vizért menj! „aproságra“ (barom-fiakra) és gazdaságra gondos légy! Így aztán jó gazda-asszony lész. Dicsértessék a Jézus Krisztus!“

Midőn a gazdát, vagy a gazdaasszonyt korbácsolják, imígyen köszöntik őket: „Frís egészséget, bort, buzát, békességet és lélek-tüdvösséget az új esztendőben. Diót, magyarót és sok „katona-

forintot“ (ötösöket értenek alatta) kétéknek! Legényöket kibázasítsák, leányukat meg férjhez adják az új esztendőben! Az Úr Jézus legyen velök! Amen!”

A közös-szellem, mely a magyar fajnak jellemző tulajdonsága, sehol sem tör elő oly határozott vonásokban, mint következő alkalmi szokásaiknál.

Ha valaki ház-építéshez készül, tudatja szándékát falubelieivel; mire megkezdí a munkát, azt veszi észre, hogy az építéshez szükséges anyag legnagyobbbrészt együtt van. Mintha csak édes testvérek volnának, úgy segítik egymást; ígás- és kézi napszám annyi van, a mennyi csak kell; s a mi fő, oly kedvvel végzik a kisegítő munkát, mintha csak maguknak dolgoznának.

Ha valakinek szarvas-marhája megdöglik, nehogy az illetőt súlyosan érintse a csapás, mindegyik család vesz belőle pénzért, s minden áron azon vannak, hogy az elhullt marhából a kártvallottnál mi se maradjon.

Az új papot és mestert, kiknek a házi-szükségletek földözésére kezdetben semmi, vagy nagyon kevés készletök szokott lenni, 2—3, sőt 4 hétig is eltartják a legszükségesebb élelmi-szerekkel. Kenyeret, kalácsot, krumplit, babot, tejfelt, tejet, turót, vaját, zsírt, csirkét, szalonnát és füstölt-húst annyit hoznak, hogy az illetőnek még félre-tenni való is maradjon.

A hol az együtt-lakás ily össze-tartást teremtett; a hol az egyéni szerencsétlenséget előidézö csapást ily váll-vetve fogják föl, ott a társadalmi erényeknek kedvezö talajuk van; csak vigyázni kell, nehogy egy romboló s vést-hozó áramlat a százados tölgyet gyökerestől ki-teperje.

A termés az időjárástól függ; nem csodálkozhatunk tehát, hogy a földműves ezt minden ízében megfigyeli, fontosabb változásait megjegyzi, s több évi tapasztalataiból mintegy természet-törvényt alkot, mely — szerinte — semmi körülmény közt sem csalhat. Nem vehetjük tehát rossz néven Kethely s környékének egyszerű lakóitól sem, hogy az év egyes részeire oly kereken megjósolják az időjárást, s hogy nézeteikhez, ha a tapasztalás néha ellenük szól is, oly mereven ragaszkodnak.

Az idő-járáásra vonatkozó hiedelmeik közül legnevezetesebbek a következők: Ha januárban sok köd van, nedves lesz a tavasz. A milyen az idő január első napjaiban, olyan lesz szeptemberben, és megfordítva. Ha Gyertyaszentelő Boldog-Asszony napján a nap besüt a folyosóra, akkor a zivatarok később még be-állanak. Ha József napján dörög az ég, Péter-Pál napján okvetetlenül elveri a jég a határt. Ha Iván nap után soká szől a kakuk, drágaságtól lehet félni. Ha a junius esővel köszönt be, négy hétig szakadatlanul esik. A milyen idő van május derekán, olyan lesz vetéskor is. Ha Ker. sz. János napján esik az eső, nedves lesz az aratás; s ekkor akárhány gazdával beszéljen az ember az aratásról, mindegyik ilyenformán nyilatkozik: „Bizony, Uram, az idén sietnünk kell az aratással; mert nedves lesz, minthogy Ker. sz. János napján esett az eső“. Ha a „fekete küllő“ (harkály) vékonyan szől, eső lesz. Ha a bagoly decemberben sokat huhog, vagy ha a macska a kályhát bújja, vagy ha Domonkos napján nagy a forróság, kemény tél lesz. Bő makk termés után sok hó várható. Ha karácsonykor nagy sár van, husvétkor nagy hó lesz; vagy mint ők mondják: *„Fekete karácsonyra fehérén köszönt be a husvét.“*

Családi élet.

A család feje az apa, lelke az anya. Az apa, kire a család fentartásának és a szükségletek beszerzésének terhes gondja nehezedik, az első személy; a családtagok reménye ő benne központosul. Míg az apát hivatása künn foglalkoztatja, az anya a tűzhely körül forgolódik; amazé az eke szarva és a kasza, emezé a bölcső és a főző-kanál. A nőknek tehát, ezen egyszerű népnél is, fontos szerepök van a családban; a belső ügyeket ők vezetik, a gyermeknevelés, gondozás és ellátás az ő feladatuk. Az anya a gyermek első oktatója; beszédjével hangot ad ajkaira; szeretettel teljes pillantásával s örömtől áradó tekintetével a csecsemő érzelme világában gyújt fáklyát. Alig kezd beszélni a kis gyermek, első sorban is imádkozni tanítja édes anyja. Innét van az, hogy az iskola küszöbét átlépő gyermek már a „leggyáva imádkozó.“ Az első nevelés

tehát vallásos; ez irányt nem tévesztik el az anyák később sem, midőn neveltjeik már-már szabad szárnyra kelnek. Tekintve az anyák hivatását, igen természetesnek találhatjuk azt az álláspontot, melyet a feleség, a családi élet sark-kövét képező események intézésében, férjével szemben elfoglal. Ily esetek alkalmával ugyanis a nők a kezdeményezők és szervezők, a férjnek csak a szentesítés áll jogában.

A családi élet alapja a társadalomnak; megérdemli tehát, hogy főbb eseményeit külön-külön ismertessem.

A) Eljegyzés.

Elérvén a fiú 14-ik élet-évé, anyja — mint fentebb említém — mindjárt kiszemel számára valakit, s ezt vele is tudatja. E választásnál irány-adó az anyagi helyzet. Leggyakoribb azon eset, hogy ugyanazon birtok-viszonyok közt levő szülők, kivált ha mindegyiknek van fi- és leány-gyermekek, fűzik össze kölcsönösen szülötteiket. E házasságot „*csere-házasság*“-nak nevezik, s azért kötik, hogy ne kelljen a birtokot feldarabolniok.

Ha a fiú szülői esetleg nem volnának bensőbb viszonyban a leányéival, közelednek hozzájuk, hogy szándékukat közölhessék velők. Sajátságos szokás ez az előzetesnek mondható eljegyzés, melyet azért tesznek — mondják *ők* — „*hogy a kiszemelttek egymásnak nőjjenek, s hogy kiki kellő időben tudja, ki lesz az ő „vője” és „mőnye.*“ E lépést sokkal is komolyabbnak tekintik, mint sem első pillanatra gondolnók; úgy annyira, hogy, ha a legény esetleg katona lesz, behivatása előtt írásbeli szerződést kötnek, s ebben szándékuk megmásíthatatlan föntartására, ellenkező esetben pedig bizonyos összeg (100—200 frt o. é.) lefizetésére kötelezik magukat.

A családi életnek valóságos átka e szokás; mert a fiatal pár, a helyett, hogy „*egymásnak nőne*“, idő előtt rá-ún egymásra; a szeretet benső kapcsát, mely napjaikat édessé tenné, nem ismerik, s csak a kényszerűség rab-bilincsei tartják őket össze. Családi életük tehát nem is lehet békés; pörlekedés, civakodás, hűtlenség és kölcsönös szemre-hányás napi renden vannak, s csak ritka háznál van valódi boldogság.

A tulajdonképi eljegyzés még csak ezután következik. A legény édes anyja, fia házasságának idejét elérkezettnék látván, többször ellátogat a leány anyjához, s bizalmas beszélgetés közben előhozza fiát is, kiről rendesen dicsérőleg nyilatkozik, s megfigyeli, vajjon a leány anyja, mit tart az ő fiáról? Ha azt látja, hogy fia ellen mi kifogása sincs, föltárja előtte saját és fia szándékát, vagyis megkéri leányát. Ha kedvező a válasz, az anyák, fiok, illetőleg leányuk jelenlétében, az apáknak is előadják a dolgot. Ha az apák valamelyikének nem volna inyére a dolog, s kisebb-nagyobb akadályokat gördítene a terv kivitele elé, az anya rögtön fölemeli szavát s védelmére kel az ügynek, mely végre is az ő óhaja szerint oldódik meg. Az apa, meg levén nyerve az ügynek, személyesen keresi föl a leány apját, kitől fia számára leánya kezét kéri. Ez alkalommal sohasem fordul elő, hogy a leányt oda ígérnék, hanem az apa rendesen kitérőleg válaszol, mondván: *„Na gyaó van édes-kedves komám, a dolog nem oly siettő, maj meggondoljuk, gyűjjön e máhao ch hétre, maj aora beszélgetünk az asszonynya is, meg erre a jánynya is“*. (No jól van édes-kedves komám, a dolog nem oly sietős, majd meggondoljuk, jöjjön el mához egy hétre, majd akkorra beszélgetünk az asszonynyal is, meg ezzel a leánynyal is). A legény apja e nyilatkozatot bele-egyezésnek tekinti, s a beszéd tárgyát átvi-vén másra, annyira neki melegednek, hogy csak a házi-asszony találása zökkenti ki őket gondolatuk kerék-vágásából. Akár egyez-nek meg az apák, akár nem, a vacsora, mely igen egyszerű, — tejfölös krumpli-leves, káposzta füstölt sertés-hússal és bor — soha sem marad el. Az ételt és italt érdekes elbeszélésekkel fűszerezik; mi közben az idő is eljár, és egymásnak Isten áldását ajánlván, szétoszolnak.

A kitűzött határ-időn belül mindegyik fél tanácskozik övével, és külön-külön megállapítják, mit adnak a legénynek, s mit a leánynak. Egyik fél végzése sem marad titok, az eredményt szabad szárnyra bocsátják; s így csak hamar megtudják az érdeklettek is, mi a megszabott föltétel a legény *„bevezésére“* s a leány *„elvivésére“*.

Elérkezvén a kijelelt nap, mindegyik fél kész programmal áll elő. A legény atyja és anyja fölkeresik a leány szülőit s beszélge-

tés közben megemlítik fiok szándékát és saját óhajukat, hogy t. i. szeretnék, ha a leány az ő „mőny“-ök lenne. Erre a leány atyja fölveti a kérdést, hogy, ha már Ferkó az én Nanicza leányomat el akarja venni, mit kívánnak hozományul s holta után örökségül? A legény szülői válaszolnak, melyben azt is előadják, hogyan akarják fiokat kielégíteni. A kölesönös ajánlatokat meghányják-vetik, s végül megegyeznek a hozományt és örökséget illetőleg.

Következő héten mind a legény, mind a leány rendesen kereszt-atyjokat, vagy legközelebbi rokonukat kérik föl a násznagyi tisztség elvállalására. A hét vége felé a legény násznagyjával elmegy a leányos házhoz, hol bekopogtatnak és üdvözlik a háznépet, mondván: „Diesértessék a Jézus neve.“ Néhány percznyi tétovázás után így kezdi a násznagy: „A mint egykor Ábrahám elküldte hű szolgáját, Eliezert, Hárán városába fia számára feleséget szerzendő, úgy én is eljöttem ezen tisztességes jámbor fiú és atyja ura kérésére, megkérni leányukat Fehér Ferkó fiu részére“. Az apa ekkor megkérdi leányát: „Szereted-e ezt a fiút? A leány sirás és zokogás közt megadván az igenlő feleletet, atyja e szavakkal adja beleegyezését: „A mit az Úr rendelt, az ellen nem tehetünk, ha Nanicza leányunkkal meglegszel fiam és megbecsülsz, az Úr legyen veletek.“ Erre nyomban következik a jegy-váltás, mely úgy történik, hogy a leány a legénynak egy piros és egy kivarrott, csipkés szélű fehér zsebkendőt, a legény pedig a leánynak mintegy foglalóul néhány forintot nyújt át ezüstben.

A kötött frigy megpecsételésére fényes vacsorát — metélt-leves tyúkkal, káposzta füstölt sertés-hússal, sertés-pecsenye, béles, kalács és bor — rendeznek. Első helyen a kérő násznagy, másodiknak a legény édes atyja, negyediknek édes anyja ül, s e két utóbbi közt foglal helyet a leány édes atyja, édes anyja pedig a konyhában forgolódik, s csak a föltálalás bevégzése után néz be vendégeihez. A jegyesek nem a közös asztalhoz, hanem a szobában levő tulipános ládára ülnek, egymással tréfásan beszélgetnek és enyelegnek. A fiatal pár e kedves idő-töltését legföljebb csak akkor zavarják meg az öregek, midőn egy pohár borral megkinálják őket. A vőlegény elfogadja a tele poharat, s a násznagyra, majd a szü-

lőkre emelvén, átadja meny-asszonyának, s tőle vissza-kapván, utoljára ő iszik s kiüríti fenékig. A fölköszöntéseknek se elejük, se végök nincsen, s csak az éjfél-utánt jelző óra inti hazatérésre a vendégeket.

A valódi eljegyzést követő vasárnap a vőlegény és meny-asszony násznagyjaik, „*tanúk*“, kíséretében elmennek a paphoz a második kézfogásra. A násznagy imígyen szólítja meg a papot: „Plebános Uram, hiveket hoztam!“ Kijelentvén a felek, a pap és két tanu előtt, kölesönös szándékukat, következik a háromszori kihirdetés. A hirdetések tartama alatt a vőlegény gyakran fölkeresi meny-asszonyát, s körülbelül a második héten, a hivatalos helyen létrejött házassági-szerződés emlékére, ismét nagy vacsora van.

B) Esküvő és lakodalom.

Lakodalmi ünnepiesség alkalmával, a vőlegényen és menyasszonyon kívül, fő-szereplők: a két kérő, vagyis a két násznagy; a nyoszolyó-asszony, a nyoszolyó-leány; a vőfél és a „*vidor*“, vagy másként *vigyor*, vagy *sereg-hajtó*. Ezek mindnyájan össze-véve „*hivék*“-nek neveztetnek. A hivek közül a vőlegény, menyasszony, nyoszolyó-leány és nyoszolyó-asszony a lakodalomra mindig teljesen új ruhát készíttetnek, a többiek pedig csak akkor, ha módosabbak. A menyasszony öltözete a leányok vasárnapi viseletével azonos; eltérés csak a következőkben van: A meny-asszony fejét ríktó piros koszoru ékesíti, melynek a fej elején nyugvó része korona-alaku, s benne tükrök vannak. Mellén hosszú rozmarin szál díszelleg. Előkötője nem fekete, hanem fehér, ugyanily színű széles csipkével körítve; eszmáján pedig sárgaréz-patkó villog.

A nyoszolyó-leány öltözetében nincs semmi felöltő; olyan, mint a többi leányoké. A nyoszolyó-asszonynál azonban, kinek öltözete a meny-asszonyéval egyezik, a „*sátorka*“ vonja magára figyelmünket. A sátorka alkotó részét két rövidke páleza és egy fehér kendő képezi. A két pálezácskának egyik vége a kontyhoz van erősítve, másik vége pedig a koponya tetején nyugszik. A csipkével körül-vett és nyersben (nem főtt keményítőben) kikeményített fehér kendőt ezekre terítik, s gombos-tükkal hozzájuk erősítik; s minthogy a fejét valósággal sátor-alakuvá idomítja, sátorkának nevezték el.

A lakodalom lelke és éltető-eleme a „vidor“, a társaság mulattatása az ő dolga; miért is rendesen életre-való, élczes, ügyes és jó mulató legényt szemelnek ki e tisztségre. Szereplése már a lakodalom előtt megkezdődik; a vendég-hívást ugyanis ő végzi. Ünnepicsen fölöltözvén, s kalapját, melyet a nyoszolyó-asszony által vett szalaggal a nyoszolyó-leány díszít föl, fejére tevén, nyakába borral telt csutorát akaszt, kezébe pedig pisztolyt vesz, s így indul, a lakodalom előtt három nappal, nagy utjára, melyet két ízben szokott megtenni. A meghívandó családhoz bekopogtatván, kalapját leveszi, szerencsés jó napot kíván, s mondókáját imigyen adja elő: „Fehér Ferkó, mint vőlegény, és Szekeres Nanieza, mint menyasszony igen szépen tisztelik s meghívják kétéket a holnaputáni „lakzi“-ra. Meg ne vessék ezt, megjelenjenek erre a nagyszerű menyekzőre, egy kis muzsika-szóra, egy pohár-borra, egy pár kalácsra, egy pár rétesre, egy pár tál levesre, egy pár tál káposztára, egy pár disznó-sonkára s egy pár póka-czombra. A vőlegénynyel és meny-asszonynyal tegnap elvöltünk vadászni, nagy nehezen lőtünk két czinegét (vagy két verebet); ennek lett két mázsa húsa és öt mázsa tolla. A szakács-asszonyok ebből talán majd eleget tudnak előállítani; azért tehát erre a nagyszerű menyekzőre megjelenjenek éhes hassal, szomitó (szomjas) torokkal, könnyű lábbel (lábbal), ílcs (éles) késsel, hegyes vellával (villával) és jó kedvvel. Dicsértessék a Jézus Krisztus!“

Nevetséges beszédjét elvégezvén, fogja a csutorát, megkínálja vele a házi-gazdát, ki vagy a csutorából iszik, vagy pohárba öntet magának. Ha esetleg kiürül a vidor csutorája, elmegy, pisztolyát uton-utfélén süttögetve, a koresmába és ismét megtölteti.

Ha valaki az első hívásra nem jelenik meg, másodszor is meghívja a vidor, s ekkor már így köszönt be: „Másodszor is szerencsés jó-napot adjon Isten!“ A meghívás többi része éppen olyan, mint első alkalommal.

A szakács-asszonyok, a nyoszolyó-asszony, nyoszolyó-leány, vőfél és vidor esküvő előtti este a menyasszony-háznál össze-jönnek s megkésztik a „zászlót“. Az egyszerű botból álló nyelet, melynek hegyére piros almát szúrnak, a vőfél adja hozzá; a nyoszolyó-leány

korona-alaku virágot, nagy piros selyem-, szegényebbeknél tübetkendőt, s számtalan szalagot, melyek egy-részét a meny-asszony sajátjából ajándékozza, más-részét a falu leányaitól kéri, — két rá. Míg a nők a zászlóval vesződnek, a vidor, a vőfél s a házbeli rokon-férfiak játszanak, egymásnak tréfás, gondolat-körükbe eső kérdéseket adogatnak, s ezek megfejtésével töltik az időt. Pl. „Miért nem visel a kakas gatyát?” Felelet: „Azért, mert, míg ezt oldogatná, a tikot (tyukot) elszalasztaná.”

Megkészlővén a zászló, e szavak kíséretében: „*No megkészlő az igazságunk*“, átadják a szakácsnők egyikének, s nyomban következik egy rövidke, kalácsból, húsból és borból álló vacsora, mely alatt a vidor szakadatlanul sütögeti élezeit. Vacsora végeztével a meny-asszony ládájának elszállítására kerül a sor. Ekkorra a meny-asszony ruhájának jó része már a tulipános ládában van, melyben legfőleg a meny-asszony által, a jegyesség ideje alatt, vőlegénye számára készített ing és gatyá foglal helyet. Midőn e ruhák készülnek, a jegyben járó meny-asszony barátnői folyton ingerkednek vele s biztatják, hogy: „*minél durvább vászonból csinálj neki ruhát, annál éberebben alszik, s nem kell annyit keltegetni!*“

A vőfél és a vidor pillanat alatt neki kerekednek, s a tulipános ládát vinni akarják; igen ám, de rögtön ott terem a nyoszolyó-leány, nyoszolyó-asszony és a hány szakácsnő csak van, mindnyájan a ládára ülnek s erősen hangsúlyozzák, hogy „*a ládát addig ugyan el nem viszik, míg ki nem váltják, vagy kérdéseiket meg nem fejtik.*“ A kérdések rendszerint ilyenek: „*Ki az, ki született, szült, élt és még sem halt meg?*“ Felelet: „*Lóth felesége.*“ Vagy: „*Mi a legértékesebb tárgy a ládában?*“ A vőfél feleli: „*A kislány.*“ A ládán ülők, ezt nem tartván kielégítő válasznak, azt kérdik: „*Milyen virág van legtöbb a menyasszony ládájában?*“ A vőfél feleli: „*Kék virág.*“ „*Oh*“, mondják a kérdezők, „*kék virág sokféle van.*“ „*No hát len virág*“ mondja végtére a vőfél, ki ekkor a meny-asszonytól ajándékot, és pedig rendesen piros zsebkendőt kap, melyet e szavakkal köszön meg:

„A menyasszony feje akkor fájjon,
Mikor én ezt neki vissza-adom!”

Ha a vőfél, kit a kérdések kitalálásában a meny-asszony és vidor segítenek, nem tud kellő-képen megfelelni, hatalmasan leszólják, s végre azt kérdik tőle: „*Mit fizet, ha a ládát átadják?*“ Ő rendszerint bizonyos mennyiségű pálinkát ígér, s így azután megalkudnak egymásközt.

A megszabott föltételek egyikét vagy másikat teljesítvén a vőfél, mindnyájan fűkelnek a ládáról, melyet a vidor s a vőfél azonnal szekérre tesznek, hogy a vőlegény-házhoz szállítsák. Látván e jelenetet a menyasszony szülői, érzékenyülnek, s köny perdtül ki szemeikből. A menyasszony ekkor még atyja házánál marad, a többi hivek részben a tulipános láda tetejére, részben melléje ülnek, csak a vőlegény nem akarja magára hagyni menyasszonyát, mondván: „*Én itt maradok, s csak akkor megyek el, ha menyasszonyomat is elvihetem.*“ „*De nem úgy verik a cigányt!*“, mondja a vidor, „*neked még nincs itt helyed, mi is olyan legények vagyunk itt még, mint te, tarts velünk!*“ Nincs mit tennie a vőlegénynek, föllép ő is a szekérre, a vidor pedig elkiáltja:

„Indullanak (induljanak) szekerek!
Készen várnak a hivek!“

Midőn a vőlegény-házhoz megérkeznek, a ládát leteszik; a vőfél és vidor a nyoszolyó-asszonyt és a nyoszolyó-leányt haza kísérik, s azután ők is éji nyugalomra térnek.

Esküvő napján a vidor, borral telt csutorával nyakában, megjelenik a menyasszony-háznál, s megnézi, hogy a násznagyok és a vőlegény ott vannak-e? Ha igen, int a vőfélnak s oda szól a cigányoknak, hogy kövessék őt. Zene-szó, folytonos „*hujjántás*“ (kurjongatás) és dalolás közt mennek a nyoszolyó-leányhoz:

„Jön a péntek, jön a szombat, vasárnap,
Söpörjétek le az utcát kis lányok!
Söpörjétek le az utcát tisztára!
Jön a vidor csikorog a csizmája.“

Vagy:

„Az én csizmám subéros (subikszos),
Az Kethelyben macséroz.
Csu haj! tyu haj!“

Vagy:

„Ez az uteza, de szűk uteza;
Kivirágzott az éjszaka,
Szép menyasszony termett rajta,
Fehér Ferkó leszakasztja.“

Betérvén a nyoszolyó-leányhoz, a vőfél fölszólítja őt, hogy jöjjön velök az esküvőre. Ez nem is késik, rögtön csatlakozik hozzájuk, s így együttesen tartanak a nyoszolyó-asszony lakásához. Ut-közben a nyoszolyó-leány rákezdli:

„Ez az utezára de szűk uteza,
Rozmarin-szál hasítja (hasítja).
Ha hasítja, ha nem is,
Végig megyek azért is!“

Vagy:

„Piros alma gömbölyű,
Az én rózsám gyönyörű!“

A nyoszolyó-asszony is társulván velök, fölkeresik a menyasszonyt, de menés-közben szakadatlanul hujjántanak és énekelnek, pl.:

„Ez az uteza vízfolyásos,
Most mennek a gyöngy-virágok!“

Vagy:

„Megérik a szőlő nem sokára,
Árván marad egész falu lánya,
Árván maradsz drága angyalom,
Itt a sürgő (sürgöny) el kő macséroznom.“

Vagy:

„Esik eső, nagy sár van az utcán;
Ez a kis lány sajtárt mos a Rábán,
Sirva mongya édes anynyának,
Szeretejét viszik katonának.“

Vagy:

„Cserfa mogyorófa ez az erdő,
Mondd meg édes rózsám, kit szerető (szeretel)!
Nem szeretek én nálad egyebet,
Eszem azt a csalfá szemeidet.“

Vagy:

„Kis kertemben kivirágzott a retek;
De semmire-való legényt szeretek.
No de se baj, ha semmire-való is!
Semmire-való vagyok én magam is!“

Vagy:

„Az kethelyi uteza végig-végig,
Minden utcz' ajtóban rózsá nyílik.
Rózsá nyílik piros halavány;
Tulsó szeren lakik a rózsám.“

Vagy:

„Az kethelyi falu végén van egy tó
Abból iszik három fekete-rigó.
Három fekete-rigónak hat szárnya,
Mem kell nekem senki megunt leánya.“

Midőn a menyasszony-házba belépnek, a nyoszolyó-leány hujjántja:

„Ez a szoba de világos,
Bejöttek a gyöngy-virágok!“

Utána nyomban a nyoszolyó-asszony:

„Picziny nekem ez a ház,
Majd kirugom a falát!“

Vagy:

„Ez a szoba szeglelet,
Kerítek benn ha lehet.
Ha nem lehet, lehessen,
Vőfél Uram, szeressen!“

A vőfél most elkéri az „*igazságot*“ (a zászlót) azon szakácsnőtől, kinek tegnap átadták; ez pedig, ha a vőfél ígérettel váltotta ki a tulipános ládát, figyelmezteti őt, hogy szavának ura legyen, vagyis a pálinkát hozassa meg. Ezután egy jót tánczolnak, s kissé kifáradván, leülnek reggelizni. Ez alkalommal közönségesen kávé, kocsonya, füstölt-hús és bor kerül az asztalra. Evés után ismét tánczra perdülnek, s csak akkor hagynak föl vele, midőn az isteni-

tisztelet a templomban már vége felé jár. Ekkor megindulnak mindnyájan az esküvőre, s a nyoszolyó-leány, kívül levén a kapun erőteljes hangon hujjántja:

„Megérett már a kökény,
Esküvőre megyek én!”

Vagy:

„Három fertál tizenegyre,
Most megyünk az esküvőre!”

Vagy:

„Ez az uteza erre kü (ki),
Jere babám ide kü (ki)!”

Vagy:

„Ez az uteza három-felé,
„Most megyünk az oltár elé!”

Vagy:

„Az én szoknyám szegetlen,
Nem vagyok én kedvetlen!”

A pap házáig valamennyien együtt mennek, még a cigányok is; ezek azonban a templomba tartó násznéptől elmaradnak, s vissza-huzódnak a koresmába, hol körülbelül az esküvő végeig időznek, s úgy intézik lépteiket, hogy, mire a násznép az esküvés után betér a paphoz, ők már ott legyenek.

✓ Az eljegyzés által kötött frigyre az oltár előtt ráíttatván a szentség jellege, a násznép kivonul a templomból, s fölkeresi a papot saját házában. (Alig hagyják el az Isten házat, megkezdik a hujjántásokat, melyekből a lakodalom végéig ki sem fogynak, pl.:

„Megesküdtünk a pap előtt
A kethelyi oltár előtt;
Sem a püspök, sem a pap
Minket el nem választhat!”

Vagy:

„Asó kapa választ el,
Fekete föld emészt el!”

Vagy :

„Eleseréltük a gyűriinket,
Nem tartunk több szeretőket !“

Vagy :

„Itt a templom, itt a pap,
Itt hujjántunk legjobbat !“

A nyoszolyó-leány és asszony, midőn a menet a paphoz tart,
így hujjántanak :

„Eltörött a tojás széke,
Férjhez ment a jányok szépe !“

Vagy :

„Menyasszonynak gyöngy a nyakán,
Nem lesz többé nyoszolyó-jány !“

Vagy :

„Fehér csipkés a kötényem,
Hej, de betyár a vőfélem !“

Midőn a pap kapuján belépnek :

„Pap udvara de tiszta,
Násznépek mennek rajta !“

A „hivek“, a házasság hivatalos bejegyeztetése végett, bemennek a paphoz ; a vidor azonban szép csendesen kisurran, a pap cselédjeit berendeli a cseléd-szobába, s borral kínálja őket. Ezek természetesen jót huznak a csutorából s gondoskodnak róla, hogy mielőbb kiürüljön. Ennek szinte örül a vidor, mert látja, hogy kedvelt egyén az illetők szemében. Nyomban csordultig telten hozza vissza a csutorát, s ha a hivek kijöttek a pap szobájából, megkínálja őt is, ki a figyelmét nem utasítja vissza, hanem öntet poharába. Ugyanekkor nyújtja át a nyoszolyó-asszony is a papnak a „*kukorics*“ kalácsot (kerek alakú, közepén lyukas kalács).

Most jön a „*hadd el hadd*“ ; a nyoszolyó-asszony a hang-adó, s oda kiált a cigánynak :

„Hogy a czizmám kopogjon,
Huzzátok rá, — hadd szójjon !“

Erre a cigányok, pihent erővel levén még, ráhuzzák, s a hivek a pap ház-népét sorra tánczoltatják s folytonosan hujjántanak.

A nyoszolyó-leány így :

„Kinyíltott a szegfű-szeg,
Minálunknál ninesen szebb !“

A nyoszolyó-asszony első hujjántásával rendesen a nyoszolyó-leányra czéloz :

„Nyoszolyó-jány szerelme,
Korpából van keverve !“

Erre így felel a nyoszolyó-leány :

„Mennél jobban keverik,
Annál jobban szeretik !“

A nyoszolyó-asszony most kifogyhatatlan a hujjántásban :

„Vörös-hagyma kerekese,
Menyasszonyunk szerelmes !“

Vagy :

„Sárga nyelű hegyes ár,
Vőlegényünk, de betyár !“

Ha jó kedvében van a nyoszolyó-asszony, ezen hujjántást a násznagyra is alkalmazza :

„Sárga nyelű hegyes ár,
Násznagy Uram, de betyár !“

Midőn valakivel tánczol, így hujjánt :

„Ide süit a napvilág,
Kivel járom gyöngyvirág !“

Midőn vége a táncznak :

„Egészségünkre vállon,
Hogy a fejünk se fájjon !“

Ha a házaspár s a násznagyok jó-móduak, nem sokáig időznek a papnál ; de ha kevésbbé tehetősek, jól kihuzzák itt, hogy

minél rövidebb idő jusson a koresmai tartózkodásra, melyet, ha hosszúra nyúlik, a násznagyok zsebje szokott megbánni; mert a hivek költségeit ők fődözik. Távozáskor a pap házából, így hujján-tanak:

„Fehér galamb a házban,
Plébános Úr bocsásson!”

Vagy:

„Isten velök, most elmegyünk,
Kinek tetszik, gyűjjön velünk!”

Erre azután a czigányok rá-kezdik a Rákóczy-indulót; az új pár és a násznagyok megindítják a menetet, mely a koresma felé tart; a vőfély ugrál, a vidor pedig, ki most, hátul menvén, esak-ugyan sereg-hajtó, lövöldöz és hujjánt.

Mire a hivek a koresmához érnek, a falu népe, különösen a menyecske-sereg, már ott várja őket, kettős sorfalat képezve. Midőn ezek közt elvonulnak, a vidor így hujjánt:

„A ki kiáll az utcára,
Rozmarin-szál a markába!”

A nyoszolyó-asszony pedig így:

„Dupla szegfű liliom,
Nyílik az én síromon!”

Ez alatt az egész menet már a koresma-ajtóig eljut, s itt mindnyájan hujjántják:

„Gyertya-világ gyullá meg (gyúljál meg),
Koresma-ajtó nyíllá meg (nyíljál meg)!”

Midőn a koresmáros fölnyitja az ajtót:

„Nyílik ajtó sarokra,
Koresmáros úr itthon van!”

A vidor, vendég-hívó-szerepének megfelelőleg, hujjántja:

„Piros rózsá levele,
A koresmába bevele!”

Erre a hivek és az őket fogadók, ha van hely, mindnyájan betérnek a koresmába. A hivek egy teljesen félre-eső, ugynevezett

„belső asztalhoz“ ülnek, a násznagyok bort hozatnak, megkínálják a hiveket, de jó ismerőseikről sem feledkeznek meg; sőt, ha fáradtságukba kerül is, személyesen keresik föl őket, saját asztalukhoz hívják s így itatják. Ezalatt a hegedű búrjai is megszólalnak; örege-apraja „toprózza“ a csárdást; mindenki örül és vigad; csak a vőfél nyugtalan, mert érzi, mily nehéz dolog várakozik rá. Mig ugyanis a násznép itt mulat, neki az „igazságot“, vagyis a zászlót kell belopnia a menyasszony-házhoz, hová a nász-nép csak ezen föltétel alatt teheti lábát. Fele sem tréfa ennek; mert ugyszólván az egész háznép lesi a vőfölt; s így akadályozva van a zászló becsempészésében. Ha semmikép sem sikerül a becsúsztatás, van még kibúvó-lyuk. Ha ugyanis kalapját úgy be tudja dobni az ablakon, hogy az asztalra esik, s itt meg is marad, akkor beteheti az „igazságot“ is a szobába. Ha a kalap-dobással is cserben marad, kérdéseket adnak föl neki megfejtés végett; végre, ha ezekkel sem boldogul, bizonyos mennyiségű italt kénytelen megajánlani, s csak is ekkor helyezheti a zászlót a szoba egyik sarkába. Ennek megtörténtével vissza-megy a korcsmában mulatókhoz, kik közül most meg a vidor oson el, hogy megnézzze, mennyire vannak a menyasszony-háznál. Ha minden készen van, azonnal fölkeresi a hiveket s tudatja a dolgot a násznagygyal. Ez még egy-párt koczint a hivekkel és jóismerőseivel, s azután kifizetvén a hivek költségét, jelt ad az indulásra. Ez rend szerint esti 6—7 órakor szokott történni; de ha a házaspár valamelyik fiók-községben lakik, akkor, minthogy saját korcsmájokat is fölkeresik, már 4 óra-tájban elhagyják az anya-községet.

A vendég-sereg így bucsuzik el a korcsmárostól:

„Mákos, mézes apróság,
Adjon Isten jó'szakát!“

Menés-közben széles kedv uralkodik, szüntelen szól a zene s durrog a pisztoly, megszakítlanul hangzik a dal és bujjantás. Pl.:

„Ez a kis jány zsebkendőjét szegeli;
A rózsája az ablakon leskeli;
Édes anyja leborulva neveti,
Hogy a jányát huszár-gyerek szereti.

Végig mennék Magyarlakban, nem merek ;
Egész végig fekete jászt viselek ;
Fekete jászt, fehér az én zsebkendőm,
Nékem is van Magyarlakban szeretőm.“

A dalt fölvaltja a hujjántás :

„Most van a nap nyugovóban,
Nágynagy-uram bugyogóban !“

Vagy :

„Haza megyünk tíz órára,
Apró mézes pogácsára !“

Midőn már közel vannak a menyasszony-házhoz :

„Vár a leves melegen,
A pecsenye hidegen !“

A hivek és a velők tartó vendég-sereg megérkezvén a menyasszonyházhoz, a bensőbb viszonyban levők, a kölesönös üdvözlés után, a szeretet csókjával illetik egymást, s a menyasszony szülői erkölcsi intelmeket adnak az új párnak. Az egyszerű, de szívből fakadó szavak meghatják a fiatalokat s elérzékenyülnek. Látván ezt a nyoszolyó-asszony, ki a víg hangulat föntartásában a vidorral versenyez, egy darab házi-kenyeret, egy üveg piros bort és egy üveg vizet tesz az új házasság elé. Ezzel azon óhaját akarja kifejezni, hogy valamint most, házasságuk kezdetén, ételök és italuk van elég, úgy később se éhezzenek és szomjazzanak !

A czigányok e közben megszólaltatják hegedűjüket, s megkezdődik a táncz ; de csak rövid ideig rakogathatják a csárdást, mert a szakácsnők készek az „*ebédre*“.

Két terített asztal van ; egy a hivek, s egy, az úgynevezett „hosszú asztal“, a vendégek számára ; de a pap és mester helye szintén a hivek között van. A két násznagy, vőlegény, menyasszony, nyoszolyó-asszony, nyoszolyó-leány és vőfél fölállnak a padra, összefogódnak és, így megkerülvén saját asztalukat, leülnek. A vőlegény és menyasszony rendesen a sarokba kerülnek, a nyoszolyó-asszony és nyoszolyó-leány pedig az asztal azon részére ülnek, hol a mozgás szabadabb. Az egész nász-sereg letelepedvén az asztalok

mellé, megkezdődik a tálalás, melynél a szakácsnők és a vidor a fő-szereplők.

Az első tál ételt, a kalács-levest (hús-leves, de csak kalács van bele-szelve) e szavak kíséretében találja föl a vidor:

„Kitálalták a levest,
Örvend az egész sereg!”

A metélt-levest, három egészben levő, föl nem szeletelt tyúkkal, az egyik szakácsnő adja be, így hűjjántván:

„Fölhozták a metétet,
De a tikok elröpültek!”

Ezután következik: Marhahús tejcs s eczetes tornával és vörös répával; zúza-leves, melyben tyúk-aprólék van; káposzta füstölt és sült disznó-hussal, e szavakkal ajánlva:

„Káposztának nagy hire,
Magyarország ezimere!”

Káposzta után jó három tálban háromféle — turós, káposztás és mákos — rétes; de a különböző minőségűek össze vannak keverve. A fölaprított s izlésesen össze-rakott rétes tetején egy nagy darab disznó-sült, egy egész lúd s egész tyúk van. Ez utóbbi föladásakor mondja a vidor:

„Behozták a tikot piros tarájával,
Itt van a menyasszony a hitves-társával!”

Ezek hegyé mindegyik tálba egy-egy „*kukoric*” kalácsot tesznek, melynek lyukas közepében egy kis rózsafa, vagy más zöldség, melynek hegyére aszalt szilvát tűzdelnek, virit.

Nem marad le az asztalról a récze- és tyúk-aprólékkal izesztett rizs-kása sem; de ezt tulságos édesen készítik, úgy hogy alig élvezhető. Utoljára fekete kávé járja a szakácsnők részéről ily szavakkal kísérve:

„Itt hoztuk a legutolsót,
Úgy vegyék, mint a legelsőt!”

Pecsénye, kalács és bor, az ebéd befejezte után is, mindig van az asztalon. A tálból legelőször a vőlegény és menyasszony

merít; figyelmök ez által arra hivatik föl, hogy egész életökben frisek és iparkodók legyenek. Az egészben föltálat húst rendesen a násznagy szokta elmetélni s a nász-seregnek kiosztani; sokszor azonban a mestert kéri föl e család-apai szerepre. Míg a násznagy, illetőleg a mester a sülttel bajlódik, a vidor tréfájával mulattatja a közönséget; szép lassan oda lopózik a násznagy mögé, egy darabot kibök a tálból, s nyomban elillan. De a násznagy sem hagyja ezt boszultatlanul; a jó falatokat a vendég-sereg közt kiosztja, a vidornak pedig csak a tyúk nyakát és a csontos darabokat kínálja. Ez egyenesen nem utasítja ugyan vissza a násznagy ajánlatát, de indignáció nélkül sem hagyja, mondván: „*Köszönöm, násznagy Uram, a szivességét, nem eszem ám ezt mind meg, a kutyának is jut belőle!*“ Azután fordul egyet, a tyúk nyakát szájához veszi, és, a kakast akarván utánozni, elkezd kukurikolni. Borral is gyakran megkínálják a vidort, de midőn a pohár után nyul, ezt vissza-huzzák, vagyis megcsalják. Ő azonban kissé sem jó zavarba, válaszával: „*Köszönöm a szivességét, ezt már nem vártam volna!*“, rögtön készen van; sőt egy-két furesa jelenetet is rögtönöz. Össze-köti ugyanis a macska lábait, s az asztalra fekteti; vagy a nyers rétest kaparintja el a konyhából, s a szakácsnők nagy szuszágára, a harmadik szomszéd kemencéjébe viszi.

A nyoszolyó-asszony és nyoszolyó-leány az ebéd legnagyobb része alatt a padon állnak, izegnek-mozognak, zsebkendőjükkel hadonáznak, dalolnak, hujjántgatnak, s így tartják fenn a vig hangulatot. Midőn a nyoszolyó-leány elnémul, a nyoszolyó-asszony így szólítja meg:

„Gyertya szító, koppantó,
Nyoszolyó-jány hallgató!“

A nyoszolyó-leány erre így felel:

„Azért ilyen hallgató,
Mert van a ki zsinatu!“

Ha pedig a nyoszolyó-asszony kedve hagy alább, és hallgat, a nyoszolyó-leány azonnal fölvillogza:

„Isten-átkozta nagy tüske,
Nyoszolyó-asszony de büszke!“

Az ebéd végeztével megkezdődnek a felköszöntések. Először a násznagy áll föl s üdvözli az új párt, az öröm-apákat, s végre az egész vendég-koszorút. Utána mások is poharat emelnek az új párra, násznagyokra s a legkiválóbb vendégekre. A pohár-köszöntések rövidek, tartalmasak, egyszerű ember felfogásához mértek, szívből jövők és szívhez szólók. Legmeghatóbb a násznagy beszéde, melyet az új házaspárhoz intéz. Vázolja előtök a multat, melyben kiskorúságukat leélték; elsorolja azon számtalan jót, melyben szülők őket részesítették; inti, figyelmezteti és buzdítja őket a szülők iránti hálára, kötelességökké teszi ezek becsülését; végül meleg szavakban elbuesíztatván őket az öregektől, a kölesönös szeretetet és erényes életet köti lelkökre.

A cigány mindegyik pohár-köszöntés után túst húz, a vendégek poharat ürítenek, mire a nyoszolyó-leány így sarkalja őket:

„Fehér üveg fehérik,
Megnézzük a fenekit!”

Vagy:

„Dicsértessék egekbe,
Piros bor a kezembe!”

Ezután néhány mulatságos fölvonás következik:

A rétes fölött levő három „*kukorics*” kalács sorsa igen sajátos. Egyet megfog a vőlegény és menyasszony, egyet pedig a vőfél és valamelyik előkelő vendég; s azután mindegyiket két-félre törik. A kinek kezében nagyobb darab kalács marad, arról mondják, hogy „*jobb szántó, mint a másik*”; a kalács-törést pedig „*szántás*”-nak hívják.

A harmadik „*kukorics*” kalács a cigányoké, de a vőfél visel rá gondot. A vidor foga különösen fáj erre, s minden áron el akarja csenni a fogasról, hová a vőfél rendszerint akasztani szokta. Minden eszközt és módot fölhasznál, minden alkalmat ki-les, hogy a „*kukorics*”-ot a fogasról leteremthesse. Ha semmikép sem sikerül a dolog, még hosszú nyelű fa-villával is megkísérli a „*kukorics*” leemelését; s ha a vőfél nem igen szemes, egyszer csak hült helyét találja a kalácsnak. Van ekkor a főfél a bajban, minthogy az el-

lopott jószág a ezigányoké volt, köteles a kárt megtéríteni, vagyis, mint ők mondják, „*a kukoricot megváltani*“. De a vőfél sem hagyja a dolgot szárazon; előveszi a vidort és kiszidja, mondván: „*Ilyen házi-tolvajt becsületes társaságban nem lehet megtérni, meg kell tehát fogni ezt a hitvány embert, és ki kell hajtani!*“ Látván a vidor, hogy himelés-hámolás nem sokat segít, s ha nem menti tettét, szűrét hamarosan kiteszik, azzal áll elő, hogy „*könnyű akkor lopni, mikor orgazda van*“. A nász-sereg megütközik e szavakon, s mindenki, mintegy mégsértődve, kérdi: „*Ki az?*“ „*Mert az orgazda nagyobb bűnös, mint a tolvaj; hiszen a hol orgazda nincs, ott tolvaj sincs.*“ Egy ideig nem válaszol a kérdésre, de midőn már nagyon faggatják, végre is kimondja: „*Hogy hát násznagy-uram.*“ Van ekkor csodálkozás! A másik násznagy restelli a dolgot s kijelenti, „*hogy ha ezt előbb tudja, el sem jött volna.*“ A vádlott erősen szabadkozik, de hasztalan; végre is bevallja, hogy bizony része van a dologban, s kész megfizetni a vőfél által megígért „*váltság*“-ot.

Míg az asztalnál ülnek, a szakácsnők vagy a vidor javára szóló pénz-kéregetés is megtörténik. A szakácsnők egyike ugyanis kendővel betekergetett kezébe merő-kanalat fog, bejő a nász-sereg közé s elpanaszolja baját, hogy t. i. „*kezét elégette*“; „*adjanak tehát neki egy kis orvosságra valót!*“ Nem akarnak neki linni, „*bontsa ki kezét — kiáltozzák — és mutassa meg!*“ „*Azt nem tebetem*“, válaszolja a szakácsnő, „*nagyon fáj!*“ „*No akkor, — felelik neki, — nem adunk semmit, úgy is kozmás volt a kása!*“ Végre is megszánják, s csak úgy zörög a kanál, úgy szórják neki a rézpénzt.

Ha a szakácsnők számára kérnek, akkor a vidor már nem alkalmatlankodik; de ha az előbbi elmarad, ő vág eret a közönségen. Ő ugyanis szegény vándorló-legénynek, vagy obsitos katonának, vagy koldusnak öltözik föl; néha meg kifordított bundát vesz magára, csinált hajuszt tesz föl, s így jelenik meg a nász-sereg előtt. Öltözetének megfelelőleg, vándorló-legénynek, obsitos vagy koldusnak adja ki magát s egy kis alamizsnát kér. Ha nem hivatkozik igazoló-levelére, azt mondják, „*el kell kergetni, mert valami csavargó lehet!*“ Ekkor védi magát, „*hogy neki van igazsága, most jött innen meg innen.*“ A násznagy előkéri tőle, mondván: „*Hadd*

nézzük!” Erre ő nagy nehezen elő-vesz egy iratot s átnyújtja a násznagynak; ez hamisnak nyilvánítja az írást, s mint ilyent el nem fogadja. A vidor erősen fogadkozik, hogy az ő bizonyítványa nem hamis. Ujra megvizsgálják tehát, s most azt kifogásolják benne, „hogy á szövegben sok törlés van, s hogy nincs rajta pecsét.” A vidor most írástudó emberre hivatkozik. Ekkor azután a mesternek adják át az iratot fölülvizsgálás végett. Ő rendesen kifogástalannak találja a bizonyítványt, s jó példával menvén előre, a félig borral telt üveg-pohárba ő vet először könyör-adományt. A nász-sereg egy tagja sem vonja meg a segítséget, s így meglehetősen csomó réz-pénzt szed össze a vidor. Ételt azonban nem igen kap; legföljebb néhány csont-darabot vetnek oda neki. Ezeket azonban nem fogadja el, hanem így utasítja vissza: „Én, mint koldus, csontot a kutyámnak, nem embernek szoktam adni!” Hallván ezt a cigányok, magukhoz hívják és hússal kínálják. Elveszi ugyan tőlök a húst, de azonnal vissza-dobja nekik. Végre a nyoszolyó-leány bort ad neki; ezt már elfogadja s meg is issza. Ezután kimegy, s a rendes vidor-öltözetben vissza-térvén, nevet és gúnyolódik, hogy most az egyszer mindnyájokat rászedte.

Az ebéd befejezése és a leirt tréfás jelenetek lefolyása után, úgy éjféle 11—12 óra közt, a násznagy int a vőfélnek, jelezni akarván, hogy megkezdődhetik a táncz. A vőfél ekkor fölkel helyéről, s a násznagy így szólítja meg: „Vőfél Uram, a nyoszolyó-asszonynyal legyen meg az első.” A vőfél erre tánczra kerekedik a nyoszolyó-asszonynyal, s vele körben egyet fordulván, felel a násznagynak: „Násznagy Uram, dicsértessék a Jézus Krisztus, meg volt a nyoszolyó-asszonynyal az első!” A násznagy erre így szól: „Vőfél Uram, a nyoszolyó-asszonynyal legyen meg a második is!” A vőfél ismét egyet fordul a nyoszolyó-asszonynyal és így válaszol: „Násznagy Uram, dicsértessék a Jézus Krisztus, meg volt a nyoszolyó asszonynyal a második is!” „No hát legyen meg a harmadik is!” — mondja a násznagy. Ismét egyet fordul a vőfél s oda kiáltja: „Násznagy Uram, dicsértessék a Jézus Krisztus, tehát meg volt a harmadik is!” A vőfél ezután a nyoszolyó-leányt tánczoltatja meg, és pedig éppen úgy, -mint a nyoszolyó-asszonyt.

Most az új-párra kerül a sor. Kiszólitván őket helyökről a vőfélt, a násznagy éppen úgy és annyiszor hívja föl tánczra a vőlegényt, mint előbb a vőfélt. Midőn az új házaspár járja, a nászsereg nem tánczol, csak néz; a vidornak azonban bárkiivel szabad ugrálnia a háttérben. Ha ezt nem teszi, három szál égő gyertyát vesz kezébe. Hogy miért? Annak keftős magyarázata van: Némelyik szerint ez a Szent-Háromságot, melynek ótalmába a fiatal párt ajánlják, jelképezi. Mások azért adatják az égő gyertyákat a vidor kezébe, hogy ő jól megnézhesse, nem sánta-e a vőlegény, vagy a menyasszony? A vidor valósággal föl is használja az alkalmat az ingerkedésre; erősen biztatja a vőlegényt, „hogy jobban rakja ki és magyarosabban tánczoltassa meg menyasszonyát, mert ő úgy látja, hogy a menyasszony sánta!”

„Három a táncz“ a magyar közmondás szerint. Még a nap hőseitől, az új házasoktól, sem kíván többet a násznagy; mert harmadik fordulójuk után násznagy-társát — a vőlegény násznagyát — szólítja tánczra. Ez is eleget tevén „három az igazság“ elvének, megfordul a koczka, s a menyasszony násznagyára kerül a sor. Ez, ha fiatalabb egyén, hamarosan kivágja a rezet; ha pedig éltesebb, először szabadkozik, de végre is, vagy megjárja, vagy megváltja (egy-két üveg pálinkáért) a tánczot.

A „hívek“ mindegyike tánczra szólíttatván, asztaluk üresen marad. Midőn a nászsereg ezt észre veszi, szintén fölkel saját asztalától. A vidor, az előzékeny legénység és a szakácsnők a vendégsereg asztalát pillanat alatt szét-szedik és kiviszik, hogy minél nagyobb és kényelmesebb tánczhelyök legyen; de a hívek asztalát nem bántják; sőt a szakácsnők peccsenyével, kalácsesal és borral tele rakják; a vidornak pedig vigyáznia kell, hogy enni és inni való mindig legyen az asztalon, melyről a hívek folyton kínálgatják a vendégeket; mert kínálás nélkül venni, illetlen dolognak tartják. A szakácsnők rendkívül kényesek erre; úgy, hogy, ha bemenetelök után azonnal meg nem kínálják őket, később el sem fogadják; sőt teljes indignációval kimondják, hogy: „ha előbb meg nem kínált, most már nem kell; mert maga igen büszke!“

Mielőtt az általános táncz megkezdődnék, a nyoszolyó-asszony és nyoszolyó-leány a különösen megtisztelt férfi-vendégeket tánczoltatják meg, oda kiáltván a czigányoknak :

„Az én szoknyám virágos,
Huzzátok meg hangászok !“

Midőn pedig már tánczol a nyoszolyó-leány, így hujjánt :

„Isten adta kezemre,
Kitánczoló kedvemre !“

Ezután a vőfél kezdi meg a csárdást, s utána az egész vendég sereg, örege-apraja, „*toprós*“. A vőfél, vidor és násznagyok közben-közben az öröm-anyákat és a rokonsághoz tartozó nőket ; a nyoszolyó-asszony és nyoszolyó-leány pedig az öröm-apákat és a rokon férfiakat tánczoltatják meg ; és az utóbbiak, ha esetleg legény-nyel járnak, így hujjántanak :

„Piros rózsza a vánkoston,
Derék gyerek a tánczosom !“

Ha pedig a nyoszolyó-leány a vőféllal tánczol, így hujjánt :

„Fehér csipkés a kötényem,
De jó tánczos a vőfélem !“

Ha nem szól a zene, a legények egymásba kapaszkodva dalolgatnak és hujjántgatnak ; az öregebbek, különösen a násznagyok, a terített asztalhoz huzódnak, üritgetik a poharakat, s közben-közben ők is dalolnak. A násznagyok legkedvesebb dala ez :

„Három fehér szőlő-tőke, meg egy fekete ;
Diesértessék az Úr Jézus drága szent neve !
Boldogságos szűz Anyánk !
Légy kegyelmes pátronánk !
Uram Jézus segíts meg !
Ezt a kis bort igyuk meg !“

Midőn az általános táncz javában folyik, a vőfél és vidor éppen úgy járnak el, mint midőn a nász-sereg a koresházban mulatott. Éjfél-után 2 óra felé járván az idő, a násznagy jeladására bucsu-

poharat isznak a hivek és eltávoznak a vőlegény-házhoz. A többi vendégek pedig, kik a menyasszonyi lakodalomban résztvettek, haza-térnek, leszámítva természetesen azokat, kik egyszersmind a legénynyel is bensőbb viszonyban vannak; mert ezek a második lakodalomra is elmennek.

A menyasszonyi lakodalomnak ezzel vége van; most következik a vőlegényé, vagyis az úgynevezett „*második*“, melyet azért tartanak meg, hogy mindkét félnek legyen alkalma „*jó embereit*“ megvendégetni.

A második lakodalom teljesen a már leírt módon folyik le, eltérés csak a következőkben van:

A mint megérkeznek a hivek a vőlegény-házhoz, a nyoszolyó-asszony az istállóba vezeti az új párt, s a menyasszony-háztól magával hozott hús- és rétes-maradékot átadja nekik, s ezek a jászolyon elfogyasztják. Ezen elkülönített étkezést, melyet a házasság-élet kezdetétől tekintenek, „*szoktatónak*“ hívják.

Letűlvén a „*vacsorá*“-hoz, mielőtt a tálalás megkezdődne, a menyasszony násznagya kiosztja a menyasszonyi ajándékot, mely, a vőlegény családja számára, már a hivek átjövetele előtt megérkezett. Az ajándék rendesen ruha-nemű, szalagok és kendők. A násznagy legelőször is a maga részét veszi ki, azután a második násznagyét, vőfélét, nyoszolyó-leányét, a vőlegény apját, anyját, testvérjeit s végül a cigányokét. Az utóbbiak ruha-félét, vagy ezüst-pénzt szoktak kapni. A vőlegény apjának s anyjának, külön-külön, e szavak kíséretében adja át a násznagy az ajándékot:

„A kedves menyec nyújtja ezen ajándékát,
Vegye ezt jó néven, míg az Isten többet ad!“

Ezek pedig így válaszolnak:

„Menyemnek a feje akkor fájjon,
Mikor én ezt neki vissza-adom!“

A násznagy az ajándékban részesülők mindegyikéhez szól valamit a menyasszony nevében; ezek is szintén felelnek, és pedig rendszerint azon mondással, mint a vőlegény apja, de a megszólítást

természetesen magukhoz alkalmazzák. A vőlegény férfi-testvérje például így válaszol:

„Ángyam-asszony feje akkor fájjon,
Mikor én ezt neki vissza-adom!”

Midőn a vacsorát követő általános táncz megkezdődik, már hajnalodik; s így a konty-föltevés ideje elérkezett. A menyasszony koszorúját a nyoszolyó-leány veszi le, és sajátjával föleserélvén, a maga fejére teszi, „*hogy ő is minél előbb menyasszony lehessen*“. Ezután a nyoszolyó-asszony megtanítja a menyasszonyt a konty-csinálásra, és föltevésre. A megkészült kontyot a nyoszolyó-asszony, nyoszolyó-leány és vőfél fölteszik a menyasszony fejére, kit e pillanattól óta „*menyecske*“-nek hívnak; ez pedig sir, zokog s elérzékenyülésében keseregve énekl:

„Jaj pártám, jaj pártám,
Édes szűz koronám!
Mikor én lány voltam,
Szabad madár voltam!

Ha este elmentem,
Reggel haza mentem,
Sem szidtak, sem vertek,
Csak szépen beszéltek.

De ha most elmegyek,
Este haza megyek,
Te lustos, te szajha,
Hol voltál, hol jártál?

Te dolog halasztó,
Te idő mulasztó!
De mikor lány voltam,
Szabad madár voltam.

„Jaj hajam, jaj hajam,
Három águ hajam!
Kettő a konty alá,
Három a bú alá.

A pántlika könnyű ruha,
Még a szél is hajtogatja ;
A fejkötő nehéz ruha,
Még a szél sem hajtogatja.“

A nyoszolyó-leány vigasztalni akarván a jelenét fekete szem-
tívegen néző menyecskét, következőkép nyilvánítja, hogy ő is ha-
sonló sorsot óhajtana :

„Ómárium nagy kujesa,
Elveszett a kis kujesa :
Gyere vőfél keresd meg,
Nyoszolyó-lányt szeresd meg !“

Az új menyecskével most először is férje tánczol ; azután min-
denki fordul vele egyet, még az öröm-apák is.

Bárhogy kifárasztják is az új menyecskét a tánczban, még
ekkor sincs nyugta ; mert a nyoszolyó-asszony seprőt nyom mar-
kába, hogy kezdje meg az első „seprést“. A menyecskének nincs
mit tennie, hozzá-lát a dologhoz, melyet a vidor, a vőfél és a le-
génység hatalmasan megnehezítenek. Míg ugyanis ő a tánczoló
nászzsereg közt seper, ezek a kitisztított helyet porral hintik be.
Elvégződván a seprés, lámpa vagy gyertya-világ mellett közösen
megvizsgálják, vajjon tiszta munkát tett-e a fiatal menyecske ? Az
ítélet, természetesen, kedvezőtlen ; szemire vetik, hogy „*ha még
tisztán seperni sem tud, milyen gazda-asszony lesz belőle ?*“

E jelenet után ismét megkezdődik az általános táncz, mely
alatt a kifáradt vendégeket már az új házások kínálgatják ételle
és itallal.

Mielőtt teljesen kivirradt volna, a fiatal menyecske a második
„seprés“-t is elvégzi. Ez abban áll, hogy a folyosót háromszor végig
sepri, s az összegyűlt szemetet egész az istállóig elhajtja. Ez által
arra akarják őt figyelmeztetni, hogy valamint a seprés folytán egy
határ szemét gyűlt össze, úgy jó gazdálkodással a szarvas-marha is
igen könnyen szaporodni fog az istállóban.

A művelődés-történet pogány őseink szokásai közt ott találja
„*az arának kúthoz vezetését*“. Mai nap sem halt ki ez még népünk

természetéből; mert látjuk, hogy a lakodalom vége felé, midőn már megvirrad, az új menyecske két korszóval siet a kútra. Őt követik a hivek mind, és pedig zenészó mellett; a vidor lánczra-vert lábakkal, a legénység égő lámpával, seprővel és dorongokkal vesz részt a kíséretben. Ha a násznagy az indulás perczében nines ébren, őt is meglánczolják. A menyecske iparkodik, hogy korszóját megmeríttesse és épségben haza vihesse; a vidor, a vőfél és az összes fiatalság pedig azon van, hogy összetörhessék. Éppen azért, ha a menyecske szerencsésen haza viheti a vízzel-telt korszót, az öregek hatalmasan leszólják s kigúnyolják őket, mondván: „*A menyecske frisebb nálatok, s kifogott rajtatok!*“ Az annyi ellenség közt haza szállított vízből, melyet „*menyasszony vizéncik*“ hívnak, mindnyájan isznak, jelezni akarván azon óhajukat, „*hogy a mily tiszta ez a víz, éppen oly tiszta legyen az új házaspár élete.*“/

A hivek ezután lenyugosznak, a vendégek pedig kivilágoskivirradtig mulatnak. Ekkor leülnek reggelizni, s a maradék-ételeket és az ez alkalomra csinált kocsonyát, a násznagy által megajánlott pálinkával együtt, elfogyasztják. A csárdásból még most sem elég, újra rákezdik s jó ideig járkák. Dél-felé a hivek pihent erővel jönnek vissza a vendégek közé, kik már alig várják, hogy az étvágy-csináló levest a szakácsnők betálalják. Az ebédet most már egész háziasan költik el, minden felöltöbbsajátszertőség nélkül. Ebéd után még utóljára tánczra perdülnek, s úgy esti 5 óráig nem is hagynak föl vele; de ekkor, minthogy a jóból is elég a sok, szétbontván a zászlót, mindnyájan elszélednek; s így a lakodalomnak is vége.

C) Születés.

Ha Isten az új pár házasságát megáldja magzattal, a családi gond is szaporodik. A nő mihelyt anyának érzi magát, komáról és koma-asszonyról, vagyis kereszt-apáról és kereszt-anyáról gondoskodik; rendesen közeli rokonai közül kér föl egy párt e tisztségre. Az anyák rendszerint a szülés pillanatáig fönn vannak; sőt Farkasán állva, és pedig a konyhában hozzák napvilágra kisdedeiket. A szülés után rendkívül hamar, már ötöd-napra, elhagyják a gyermek-

ágyat, s napi teendőiket egész rendesen végzik, azon kivétellel, hogy nem főznek; mert a koma-asszony két hétig gondoskodik minden enni és inni valóról. A szülésnél és a gyenge csecsemő gondozásánál nem kiképezett bába-asszony, hanem a rokonság egyik idősebb nő-tagja segédkezik.

Alig pillantja meg a „kis cseléd“ (csecsemő) a nap-világot, még az nap keresztény polgárrá is avatják, nehogy keresztség nélkül elhalván, „*az ördög eszközévé legyen*“. Keresztelés előtt nem szoptatják meg a kisedet; egyrészt azért, hogy a türelem erényét már élte első perczeiben gyakorolván, „*később is jó tűrő és szenvedő legyen*“; másrészt, és pedig leginkább azért, mert azt tartják, hogy a keresztséghez is éhom kell járulni. A kereszt-anya, a bába szerepét vivő nő kíséretében, viszi a kisedet a kereszt-vizre. Hazatérvén a paptól, az új polgárral betekintenek a korcsmába, s a kereszt-anya fizet. Két-három órán át itt időzvé, haza mennek, s a gyermekét nehezen váró anyához így szólnak: „*Meghoztuk a gyermeket!*“ Az anya örömeiben nem tud mit csinálni és kérdi: „*Mit?*“ Ők felelnek: „*Nappali bárányt, éji nyugodalmat*“.

Szülés után három hétre megy az anya kisedével egyház-keelőre; vagy mint ők mondják, „*a bába-asszony által ekkor vezetetik ki az egyházból*“. Az új család-tag születésének emlékére e napon esti mulatságot, „*paszítát*“, rendeznek, melyre a koma, koma-asszony, rokonok és jó ismerősök nagy számmal hivatalosak; de a papot és mestert sem szokták kifeledni. A szakácsnő ez alkalommal ugyanaz, ki a bába teendőit végezte. Este 8 órakor kezdődik az eszem-iszom; ételeik ugyanazok, mint a disznó-tornál láttuk; csak az utolsó tálnál van egy kis különbség. A perezet ugyanis most nem magánosan adják föl, hanem közepébe egy sült tyúkot tesznek. Eredeti, a hogy ezt elfogyasztják. Senkisem szeleteli föl az egészben föltálat perezet és tyúkot, hanem a jelenlevők mindegyike maga vág belőlök egy-egy falatot. A bort most nem poharakból isszák, hanem, ha valaki szomjas, az asztalon álló „*bucská*“-ból (csutora) húz egyet kedvére.

Mulatságban étellel és itallal nem éri be a magyar ember; fűszer is kell neki: t. i. *dal és tréfa*. A paszítánál sem hiányoz-

hatik tehát e kettő. Az izletes falatok után alig törölték meg ajtókat, azonnal rákezdik a magyar nótákat, melyeket jó-vártatra ajtó-kopogtatás szakít félbe. Kopogtatás után nyílik az ajtó, egy szegényes öltözött öreg-asszony lép be s így szól a jelenlevőkhöz: „Dicsértessék a Jézus Krisztus! Sokat jártam, keltem, fáradoztam, hét országot be-kóborogtam, hogy csak szállást kaphassak. Mindenhol szívtelen emberekre akadtam, nem adtak szállást. Tovább menni már nem tudok; mert sötét van, fuj a hó, és esik a szél.“ A gazda erre kérdi őt: „Honnét jött?“ Az asszony: „Zala-vármegyéből, Szombathely felől.“ A gazda: „Hová való?“ Az asszony: „Nánánpurutyra, hol a bikák röptülnek, s az emberek szomorkodnak.“ Ezen feleletek nem elégítik ki a gazdát; miért is ut-levelet kér tőle. Most hasonló lefolyású jelenet tárul szemeink elé, mint a lakodalom alkalmával. Az asszony egy írást ad át a gazdának, de ez, pillanatnyi megtekintés után vissza-veti, mondván: „Ez nem igazi ut-levél, nem adok szállást; elmehet!“ Az asszony nem mozdul, s még egyszer ismétli: „Sötét van, esik a szél, fuj a hó; nem mehetek.“ De végre is keményen ráparancsol a gazda, s kénytelen odább állani. Másodszor is vissza-tér az asszony, de ismét elutasítják; míg végre harmad-izben is zaklatván a gazdát kérelmével, ut-levelét kifogástalannak nyilvánítja s a szállást megajánlja neki. Erre leül az asszony s egyet pihen. Kevés-vártatra föláll, az asztal közepére egy tányért tesz, s e szavakkal fordul a vendégekhez: „A napokban született egy kis meztelen gyermek, kinek ruházatra van szüksége. Kérem, ajándékozzon kiki e czélra néhány fillért, mert a gyermek szoknyája „*lükőben*“ (késztülőben), csizmája pedig a tímárnál van.“ A kereszt-apa rendesen egy forintot, a keresztanya egy zubbonyt ajándékoz; a többiek pedig tetszésök szerint adnak néhány krajczárt. Az így össze-szedett pénzt „*kolozsmá*“-nak hívják.

D) Halálozás.

A ki született, meg is kell bálnia; mindnyájunk közös sorsa ez. Épp ebből magyarázható meg azon kegyeletes bánás-mód, melyben — a művelődés-történet tanúsága szerint — halottait minden

nép és nemzet mindenkor részesítette s jelenleg is részesíti. Ha Kethely s környéke lakóinak halotti ravatalához lépünk, szintén arról győződünk meg, hogy a végső tiszteletet ők is egész bensőségében megadják övéiknek.

Ha valaki jobb-létre szenderül, holt-testét egészen megmossák, fehér lepedőbe takarva, az ágyra fektetik, s mielőtt a tagok megmerevednének, halotti ruhába öltöztetik. A férfiakat keményített fehér gyolcs-ingben, gatyában és fekete posztó „*pruszlik*“-ban (mel-lény) teszik örök-nyugalomra; de a láb és fej semmi által sincs takarva. A fiatal nő-halottat tiszta fehérbe öltöztetik; lábára kordován-cizmát húznak; fejére pedig, ha leány, koszorút, ha menyecske, kontyot, fejkötő-lábat és csatkendőt tesznek. Az öregebb nő-halottak fejére is fölökítik a most említett menyecske-jelvényeket; de „*kitli*“-jük nem fehér, hanem kékes, sárga virágokkal czifrázva, s lábaikat csak egyszerű harisnya takarja. A halottat koporsóba csak az nap délelőtt teszik, melyen temetni akarják. Míg a holt-test a föld fölött van, virasztani szoktak mellette. Ebben nem csak a rokonok, hanem a falu örege-aprja, kor- és nem-különbség nélkül, részt-vesz. A virasztás, természetének megfelelőleg, egyhangú; minden-napi imádságokból és komoly tartalmu, legnagyobbbrészt halotti énekekből áll.

A temetésre, mely Farkasfán délután, a többi községekben pedig délelőtt szokott lenni, minden házból legalább is egy család-tag elmegy; mert attól tartanak, hogy ellenkező esetben a halott később eljő hozzájuk bucsuzni. A temetésen a férfiak feketében, a nők legrikítóbb piros ruhában jelennek meg. A szertartások, melyek a temetésnél szokásban vannak, egészen közönségesek, csak a bucsuztatás, melylyel a kántor a halottat közelebbi s távolabbi rokonaitól, plébánosától, jó barátaitól és ismerőseitől, szomszédaitól és minden jelenlevőtől elbucsuztatja, történik sajátyszerű alakban. A kántor, midőn a halál-esetet nála jelentik, megkérdi, kik az egyenes-, s kik az oldal-ágú rokonok? Ezeket azután, megtartva a rokoni kötelék szerint a természetes sorrendet, versbe foglalja, melyben a halott által mindegyikhez néhány szót intéztet. Nem irodalmi becsért, hanem eredeti, s valóban meglepő tartalmaért ismertetek ezen

bucsuztatók közül egyet, mely Höts, született Kuntár Teréz, 59 éves özvegy-asszony, temetésénél, Kethelyen 1849. febr. 23-án tartatott:

„Állj meg koporsómnál ember, neked szólok!
Ma ez történt velem, ily tanácsot adok:
Holnap te jól vigyázz, reád jönnek sorsok;
Keserű haláltól származnak mindazok!

Mit felelsz, ha téged készületlen talál?
Nem mondhatod neki, holnap jöjj te halál!
Bizonyos, téged is hirtelen lekaszál;
Lelked a testedtől mindjárt azonnal vál.

Múlnak az esztendők, múlnak a napok is;
Előttiünk sok példa, halnak az ifjak is;
Úgy elmúlunk mi is, elhulnak mások is,
A mint a nagy urak, úgy a szegények is.

Látjátok, e világ embernek mit fizet;
Keserves jaj-szóval világból kivezet;
Kóstitat mindennel sok keserűséget,
Sok bút, bánatokat és betegségeket!

Ötven-kilencz évet e világban éltem,
Melyből özvegységben kilenczet töltöttem;
De a kegyes Isten ezt meghatározta;
Legyen a szent neve mindörökké áldva!

Először bucsuzom Tisztelendő Úrtól;
Bocsánatot kérek jó lelki-atyámtól;
Köszönöm ezerszer fáradozásait,
Nyujtsa Isten érte bőven áldásait!

Höts Anna leányom, most már hozzád szólok,
Elfásult szivemmel te föléd bucsuzok!
A Váry Imrével, te kedves férjeddél,
Éljetek boldogul Isten kegyelmével!

Kedves Unokáim, titeket szólítottak!
Rebegő nyelvemmel versembe foglalalak,
Váry Annát, Büskét, Zsuzsit az Ágnessel;
Éljetek sokáig e földön békével!

Kuntár Eörsze vérem, szeretett társaddal,
Kuntár Ferkó ücsém, te kedves pároddal,
Kuntár Rozi vérem, bús özvegységedben,
Áldjon meg az Isten minden léptetekben !

Kozó Lidi ángyam, özvegyi sorsodban
Vígasztaljon Isten ez árnyék világban !
Pintér Kati ángyam, szeretett társaddal,
Legyetek boldogok Isten malasztjával.

Cséve Rozi, Imre és János szerettim,
György, Jóska és Éva én kedves véreim,
Legyetek boldogok, Istentől áldottak,
És végre mennyekben Általa látottak !

Szomszédim, Komáim és Koma-asszonyim,
Ide gyűlt Lakosok, minden jó Rokonom,
Mind megbocsássatok, ha vannak vétkeim !
Utolján szólítlak én kedves Feleim !

Jó Kereszt-fiaim és Kereszt-leányaim :
Köncz György, Ferencz, Anna és Márton feleim,
Köncz Pál, Eörsze, Imre hitveseitekkel,
Legyetek boldogok Isten kegyelmével !

Több számos Nemzetim az Úr ótalmára
Megtisztelőimmal bízlak utoljára !
Itten, e világban, hogyha vég-órára
Juttok, vigyen az Úr nagy boldogságába !

Oh, édes Jézusom ! kérlek szent nevedre,
Erettem kiontott piros szent véredre,
A magas kereszt-fán tett szenvedésedre
Tekints, és ezekért vígy nagy örömödbe !“

Elhangozván a bucsuztató megható szavai, a halott férfi-rokonai felfogják a koporsót s viszik a temetőbe, hogy a sír rideg bantjai alá takarják. Temetés után van a halottas háznál a halottitor, melyre a rokonok és jó ismerősök mindnyájan meghívatnak. Ez alkalommal meleg ételt soha sem készítenek ; hideg sülttel, sonkával, kalács-félékkel és borral tartják jól a vendégeket, kik éjfél

12 óra előtt, kivétel nélkül, haza sietnek ; mert attól tartanak, hogy, ha a 12 óra a halottas házban éri őket, a halott lelke megjelenik köztök.

Gyászolni nem szoktak. Azért, ha a fiatal házaspár valamelyike elhal, a másik, ki életben marad, csakhamar új házasság után lát. De maga a rokonság is azon van, hogy az illető özvegysége minél rövidebb ideig tartson. Ha az elhalt férjnek van nőtlen fivére, vagy a jobb létre szenderült feleségnek férjtelen nővére, a közeli rokonok mindent elkövetnek, hogy a meghalt férj, illetőleg nő helyét ezekkel pótolják, mert ez által azt akarják elérni, hogy a birtok egy kézben maradjon. Ha pedig a birtok egységét ily módon nem sikerül megmenteni, az özveggy árváival együtt elválík az öregektől, megkapja saját részét és „szelléreskedik“.

Záró-szó.

A magyar-faj egyik szép jellemvonása a szigorú nemzeti érzés. Hazai történetünk minden lapja, jelentünk több irányú mozgalma igazolja ezt. Nem érintve a nemzeti történet-írás által számunkra fentartott számtalan bizonyítékot, nemzetünk jelen tudományos közdelme is e forrásból fakadt, s éltető elemét ma is innét nyeri. A magyar nemzeti irodalom és történelem terén napról-napra látható és bámulatra keltő haladás, a hazai műemlékek megmentésére, fentartására és stil-szerű restaurálására legujabban fordított kiváló gond és áldozat-készség nem öntudatos nemzeti fölfogásról tanuskodnak-e? De annál felülőbb, hogy az a nemzet, mely nemzetiségét páratlan kegyelettel és lankadatlan szívósággal őrzi lelkében s védi az életben, a legfőbb nemzeti kincsét, a magyar népet, tehát önmagát, kellőleg megismerni elmulasztotta! Igaz, a néprajz új tudomány, s így az idősbekekkel egy fokon nem is állhat; az sem tagadható, hogy egyeseknek határozott szakértelemmel és nagy fáradtsággal készült munkái rendkívüli szolgálatot tettek a hazai néprajzi tudománynak: de azon kimondhatatlan értékű kincshez viszonyítva, melyet népünkben birunk, még mindez kevés. Ezen azonban, ha a néprajz-író helyzetét ismerjük, kissé sem ütközhetünk meg. Mert míg az irodalom művelője, a művészhez hasonlólag, képzeletében megalkotván a képet, melyet előállítani akar, a kivitelben egyéni ízlését követi; míg a történet-író kitűzvé a czélt, az ehhez vezető eszközöket, a mai nap már könnyen hozzá-férhető levéltárakban pihenő poros és foszladozott okiratokból, tetszése szerint kiböngészheti: addig a néprajz írója dolgozatának tárgyából, magából a népből, kénytelen a

szükséges adatokat kicsalni. Hogy ez mily lassú és sok akadályba ütköző munka; hogy mily nehézséggel jár a nép természetét megismerni, egyedi, családi, nyilvános és társadalmi életét legapróbb nyilatkozataiban ellesni, azt mindenki tudja, ki az általános emberi fölfogást és gondolkodás-módot helyesen ismeri. Hiszen legyünk csak őszinték, s valljuk meg, hogy magán-életünkben is számtalan pillanat van, melyről nem mindenkinek és nem mindenkor számolnánk be szívesen és egyformán. Ha így egyesek, mit szóljunk egész községekről és egy egész nemzetről?

Nehéz tehát a néprajz-író helyzete; legyen ez nekem is mentességemre, ha talán a dolgozatom elején bemutatott keretnek nem teljesen megfelelő tartalmat nyújtanék t. olvasómnak. Dolgozatom, tudom, emberi mű, s ennél fogva nem tökéletes. Magam is érzem, hogy a nép-élet egyes jelenségeinél még egy is, más is elfért volna; de valamint a bánya-munkás előtt egyszer csak eltűnik a nemes érzet szolgáltató ér: úgy a néprajz írója is eljut azon ponthoz, melynél legördül előtte a függöny, s vizsgálódásának fonala megszakad. A megalkotott kép festésében ecsetemet élet-hűségre való törekvés vezette; épp ezért a vonások majd erősek, majd gyengék; a színezés majd élénkebb, majd halványabb; az árnyékolás majd világosabb, majd sötétebb, a mint a valódi kép kidomborítása megkövetelte.

Habár szerénységgel nélkül elmondhatom a nagy nevű Ritterrel, hogy *„életem örömeit nem a cselekvények eredménye szerint számítom, hanem már magában az akarásban is megelégedetten élek, habár a cél nem lesz is elérve“*; mindazonáltal lelki boldogságomat kétszeresen fokozza, s így fáradságomat gazdagon jutalmazza, azon gondolat: *hogy dolgozatom által a nemzeti kincsnek egy porszemét megmentettem az enyészetből.*

T A R T A L O M.

	Lap
Kethely és környékének néprajza.....	1
Lakó-hely.....	2
Politikai viszonyok.....	3
Egyházi viszonyok.....	6
Hit-élet és erkölcsi állapot.....	10
Nyelv.....	13
Test-alkat, vérmérséklet és viselet.....	17
Lakás és életmód.....	26
Foglalkozás.....	30
Szórakozás.....	32
Időnkinti s alkalmi szokások és hiedelmek.....	41
Családi élet.....	51
Eljegyzés.....	52
Esküvő és lakodalom.....	55
Születés.....	77
Halálozás.....	79
Záró-szó.....	85

